

ISÄN VANHEMMUUS ERON JÄLKEEN

Heli Sievola

Opinnäytetyö
Toukokuu 2012
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

SIEVOLA, HELI:

Isän vanhemmuus eron jälkeen

Opinnäytetyö 79 sivua, josta liitteitä 32 sivua
Toukokuu 2012

Vanhempien erotessa lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen voidaan järjestää usealla eri tavalla. Vanhemmat voivat sopia keskenään lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta lain sallimalla tavalla sekä suullisesti että kirjallisesti. Sovittelussa saadaan ulkopuolista apua järjestää lapsen asema eron jälkeen. Tuomioistuimessa voidaan ratkaista lapsen huoltoriita silloin, kun vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen.

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena työnä, jonka tuotoksena tehtiin tietopaketti isälle eron jälkeen koskien lapsen huoltoa, asumista ja tapaamista. Toimeksiantajana opinnäytetyölle oli Miessakit ry, jolla on miehiä tukevaa hyvinvointityötä. Opinnäytetyössä käytettiin sekä lainopillista että empiiristä tutkimusmenetelmää. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta esitti pääosaa työssä. Tietoa työhön kerättiin lainopillisesta kirjallisuudesta, lainsäädännöstä, oikeuskäytännöstä, lain esitöistä sekä henkilökohtaisilla tiedonannoilla.

Opinnäytetyö koostui sekä juridisesta osuudesta että tietopaketista. Juridista osuutta alusti isän merkitys lapselle ja tasa-arvon kokeminen eron jälkeen. Tämän jälkeen käsiteltiin lapsen oikeus molempiin vanhempiin sekä lapsen etu, jonka pitäisi olla lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamiseen liittyvien sopimuksien ja päätöksen perustana.

Pääpaino juridisessa osuudessa oli selvittää eron jälkeiset mahdollisuudet, joita ovat sopiminen, sovittelu tai tuomioistuimessa päättäminen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta. Sovittelussa keskityttiin perheasioiden sovitteluun ja tuomioistuinsovitte luun sekä niiden kautta sopimuksen syntymiseen. Tuomioistuimen osalta käsiteltiin tuomioistuinmenettelyä ja riidan käsittelyä. Syvennyttiin selvitykseen tuomioistuimelle, väliaikais määräykseen ja lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoon.

Tietopaketissa kerrottiin tarkemmin eri keinoista järjestää tai ratkaista lapsen asema eron jälkeen. Lisäksi siinä selvennettiin, mikä juridinen merkitys erilaisilla sopimuksilla ja päätöksillä on. Aihetta täydentämään ja selkeyttämään käytettiin esimerkkejä ja kuvia.

Asiasanat: isä, avioero, lapsen huolto, lapsen asuminen, lapsen tapaaminen, huoltoriidat

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Program in Business Administration
Option of Legal Expertise

SIEVOLA, HELI:
Fatherhood after divorce

Bachelor's thesis 79 pages, appendices 32 pages
May 2012

When parents end up in divorce, there are several ways to arrange custody, living arrangements and appointments with the child. Parents can reconcile custody, living arrangements and visitation rights with the child in legal frames, either orally or literally. Arbitration provides external help to arrange child issues after the divorce. If the parents cannot find a common opinion on these issues, those can be solved in a court.

The thesis was carried out as functional assignment. The result is an information package for fathers, regarding post-divorce custody issues, living arrangements and visitations with child. The Mandator of this thesis was an association called Miessakit ry. The association takes measures in supportive acts for men.

Both juridical and empirical research methods were used to implement the thesis. The Act on Child Custody and Rights of Access plays a crucial part in this thesis. Information for this thesis was collected from juridical literature, legislation, juridical procedure, preliminary juridical acts and personal notifications. The thesis consists of juridical part and informational package how fathers experience divorce and child custody issues. Father's importance for child and how father experiences the equality after divorce are the basis for the juridical part. After this, the child's rights for both parents are discussed. The child's interests are also dealt with child's benefit, they should be the basis for all agreements or decisions regarding child's custody, living arrangements and visitation rights.

In the juridical part the main point was to clarify the possibilities of how to arbitrate child issues in court after divorce. The arbitral part was concentrated in family issues in civil and court arbitration, and how to make agreements based on arbitration. When it comes to court, there were discussed court-of-law procedures and disagreement considerations. The thesis takes into deeper consideration judgements regarding inquisition, temporary ordinance and child custody or visitation rights implementation. The information package consists of more detailed ways to arrange child's position after the divorce. In addition it clarifies legal importance of different agreements and judgments. There are examples and patterns to complement the topic.

Key words: father, divorce, child custody, living arrangements of a child, visitation rights, custody disagreement

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
1.1	Työn tarkoitus, tavoite ja tausta.....	7
1.2	Toimeksiantaja.....	7
1.3	Aineiston hankinta, menetelmät sekä rajaus.....	8
1.4	Työn rakenne.....	8
2	ISÄ JA LAPSI.....	10
2.1	Isyys.....	10
2.2	Lapsen oikeudet ja lapsen etu.....	11
3	LAPSEN HUOLTO, ASUMINEN JA TAPAAMINEN.....	14
3.1	Lapsen huolto.....	14
3.1.1	Rajoitettu yhteishuolto ja oikeus saada lasta koskevia tietoja.....	15
3.2	Lapsen asumisratkaisu.....	17
3.3	Lapsen tapaaminen.....	17
3.3.1	Valvottu tapaaminen ja vaihto.....	20
4	SOVITTELU JA SOPIMUS.....	21
4.1	Vanhempien sopimusvapaus.....	21
4.2	Perheasioiden sovittelu.....	22
4.3	Sopimus sosiaalitoimessa.....	24
4.4	Tuomioistuinsovittelu.....	25
4.4.1	Sopimus tuomioistuimessa.....	27
4.5	Oikeusavun tuki vanhemmalle.....	28
5	LAPSEN HUOLTORIITA TUOMIOISTUIMESSA.....	30
5.1	Kuuleminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen.....	31
5.2	Riita-asian käsittely tuomioistuimessa.....	32
5.3	Selvitys tuomioistuimelle.....	33
5.4	Väliaikaismääräys.....	35
5.5	Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano.....	37
6	YHTEENVETO.....	40
	LÄHTEET.....	43
	OIKEUSTAPAUKSET.....	46
	LIITTEET.....	47
	Liite 1. TIETOPAKETTI ISÄLLE ERON JÄLKEEN.....	47

LYHENTEET JA TERMIT

AL	Avioliittolaki 234/1929
EU	Euroopan unioni
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
HolhL	Laki holhoustoimesta 442/1999
HPTpl	Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983
Huoltoriita	yhteisnimike lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta koskevissa riidoissa
IL	Isyyslaki 700/1975
KKO	Korkein oikeus
KM	Komiteamietintö
LOS	Lasten oikeuksien sopimus
OAL	Oikeusapulaki 257/2002
OK	Oikeudenkäymiskaari 4/1734
OLL	Laki lapseksiottamisesta 153/1985
PL	Perustuslaki 731/1999
RiitSovL	Laki riita-asioiden sovittelusta 663/2005
SVT	Suomen virallinen tilasto
TuomSovL	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011
YK	Yhdistyneet kansakunnat
Ään	Äänestetty

1 JOHDANTO

Isänpäivänä isä odotti tyttäreltään isänpäiväkorttia. Isä penkoi postin moneen kertaan, korttia ei tullut. Isä odotti soittoa iltapäivän, illan, mitään ei kuulunut. Lapsi ei muista isäänsä isänpäivänä. Isä menee seuraavana päivänä käymään osoitteessa, jossa lapsi asuu. Kukaan ei vastaa koputukseen, ei kellonsoittoon. Kotona kuitenkin ollaan, koska valot palavat. Hetken perästä pihaan kaartaa poliisiauto ja poliisit tulevat juttelemaan isälle ja kertovat, että tästä osoitteesta on soitettu poliisi. Hetken juteltuaan poliisien kanssa isä lähtee tyrmistyneenä pois. (Heikkonen 2011, 2.)

Tämä tilanne tapahtui vuonna 2008. Isä ei ole sen jälkeen tavannut tyttärtään lainkaan. Mutkan kautta isä on saanut kuulla tyttärensä henkisestä pahoinvoinnista, joka vuosien saatossa on pahentunut lähelle henkistä romahtamista. Kertomassani tapauksessa isä kokee tulleen väärinkohdeksi niin lastenvalvojan kuin lastensuojelunkin kohdalla. Isän ääntä ei ole kuunneltu. (Heikkonen 2011, 2.) Tämä tapaus ei ole mitenkään ainutlaatuinen. Tänä päivänä kyseiseen aiheeseen törmää liian usein. Jokaisen perheen tarina on aina omansa ja joka kerta se koskettaa.

Elämme kuitenkin ajassa, jossa miehet ja isät yhä kasvavassa määrin ottavat vastuuta perhe-elämästä. Isät osallistuvat lastensa hoivaamiseen ja kasvatukseen. Vaikka vanhat roolijaot ovat murtuneet, pitävät pinnan alla asenteet ja uskomukset vielä sitkeästi pintansa. Erossa tänä päivänä mies törmää vielä vanhojen asenteiden, käytäntöjen ja uskomusten seinään. Käytännön tasolla isän arvo ja merkitys lastensa vanhempana kyseenalaistuu. (Linnankoski & Valtonen 2008, 31.)

Suomessa eroaa vuosittain tuhansia vanhempia. Aikaisemmin uskottiin ikuiseen yhdessäoloon, mutta avioerotilastot kertovat nykyajasta toista. Tilastojen mukaan avioeroja on vuosittain yli 13 000. (Siviilisäädön muutokset 2011, 2.) Vuosittain arviolta 30 000 lasta kokee vanhempiensa eron (Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:4, 6). Näistä lapsista suurin osa on kouluikäisiä (Litmala 2002, 19). Tämä kertoo osittain siitä, miksi tänä päivänä liian monen lapsen ja vanhemman tiet eroavat.

1.1 Työn tarkoitus, tavoite ja tausta

Työn tarkoitus on selvittää, millä eri keinoilla lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen voidaan järjestää avioeron jälkeen. Lisäksi tarkoitus on selventää, mitä huollolla, asumisella ja tapaamisoikeudella tarkoitetaan, miten niistä voidaan sopia ja mikä niiden juridinen merkitys on.

Työn tavoite on antaa toimeksiantajalle selkeä tietopaketti. Tietopaketin kohderyhmänä ovat isät. Tietopaketin tavoite on saattaa isien tietoon, miten ja millä keinoin lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen on mahdollista järjestää. Mitä niillä tarkoitetaan ja mikä niiden oikeudellinen merkitys on. Tietopaketin tavoite on myös ollut selventää huoltoriidan käsittelyä tuomioistuimissa.

Miessakit ry esitti kiinnostuksensa aiheeseen, jonka vuoksi päätin tarttua työhön. Aiheesta ei ole aiemmin tehty opinnäytetöitä. Aihe on tärkeä ja mielenkiintoinen. Liian moni isä ja lapsi joutuvat eroon toisistaan. Aina ei ole tietoa siitä, kuinka lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen voidaan järjestää. Aihe on minulle myös sydäntä lähellä, koska ystäväni on useamman vuoden joutunut taistelemaan oikeuksistaan lapsiinsa.

1.2 Toimeksiantaja

Toimeksiantajana on Miessakit ry, jolla on ollut jo vuodesta 1995 miehiä tukevaa hyvinvointityötä. Miessakit ry tarjoaa erilaisia palveluita, yhdessäoloa sekä tukitoimintaa miehille. Miessakit ry käynnisti 1.2.2005 RAY:n rahoittaman Erosta Elossa -palvelun, joka jatkuu edelleen. Palvelu tukee ja opastaa miehiä ero-ongelmien käsittelyssä ja niistä selviämisessä. Toiminnan avulla miehet saavat neuvontaa, henkilökohtaista keskustelua ja vertaistukea kysymyksiin, joita herää parisuhteen uhatessa päättyä, varsinaisessa eroprosessissa ja ajassa eron jälkeen. Erosta Elossa -työntekijä opastaa myös tapaamis- ja huoltajuuskysymyksissä, mutta varsinaista lakimiesneuvontaa työntekijä ei anna. Miessakit ry:llä on Erosta Elossa -projektin lisäksi muitakin tukipalveluita, joita ovat muun muassa miesryhmätoiminta, isyyden tueksi ja lyömätön linja. (Miessakit ry 2012.)

1.3 Aineiston hankinta, menetelmät sekä rajaus

Opinnäytetyön aiheesta löytyy hyvin kirjallisuutta ja tietoa sähköisessä muodossa. Opinnäytetyö pohjautuu sekä lainopilliseen että empiiriseen tutkimusmenetelmään. Pääsääntöisesti työssä on käytetty lähteenä oikeuskirjallisuutta ja lainsäädäntöä. Lainsäädännössä laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tärkein. Tärkeitä lähteitä työssä ovat myös oikeuskäytäntö, lain esityöt ja aiheeseen liittyvät asiantuntijoiden kirjoitukset. Yksityiskohtaisempi tieto on hankittu henkilökohtaisilla tiedonannoilla.

Työ on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tuotoksena on tehty tietopaketti isälle eron jälkeen. Tutustuin ennen työn tekemistä aiheeseen lukemalla kirjallisuutta, perehtymällä lainsäädäntöön, lain esitöihin ja etsimällä tietoa internetistä. Myös eri henkilöiden keskusteluiden kautta sain hyvin tietoa ja ymmärrettävyyttä aiheeseen.

Vaikka Lapsen elatus on tärkeä asia ja liittyy olennaisesti lapsen asumisjärjestelyihin, se on rajattu opinnäytetyöstä pois. Perusteluna tälle on lapsen huollon, asumisen ja tapaamisen tärkeys, joihin opinnäytetyössä on syvällisemmin perehdytty. Kirjallisuudessakin elatus on usein oma lukunsa samoin kun sosiaalitoimessa elatussopimus. Opinnäytetyössä on myös suljettu ulkopuolelle huoltajuuskiistat, joissa vanhemmilla on taustalla ongelmia, muun muassa alkoholismia, väkivaltaa tai rikollisuutta. Edellä mainitun vuoksi opinnäytetyössä ei käsitellä myöskään huostaanottoja. Opinnäytetyön rajaus on perusteltu sillä, että työstä ei tulisi liian laaja, runko olisi selkeä ja johdonmukainen.

1.4 Työn rakenne

Toisessa kappaleessa käsitellään isän merkitystä lapsen elämään. Lisäksi kappaleessa käsitellään lapsen oikeuksia molempiin vanhempiin sekä lapsen etu, johon huoltajuusratkaisujen tulisi perustua. Kolmannessa kappaleessa kerrotaan lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta. Lisäksi kappaleessa käsitellään miten niistä voidaan eron jälkeen sopia ja mikä niiden juridinen merkitys on.

Neljännessä kappaleessa käsitellään vanhempien sopimisen ja sovittelun keinoja. Kappaleessa syvennytään perheasioiden sovitteluun ja tuomioistuinsovitteluun sekä näiden avulla syntyneisiin sopimuksiin. Kappaleessa käsitellään myös oikeusavun turva van-

hemmalle oikeudelliseen asiaan. Viides kappale käsittelee tuomioistuinmenettelyä ja huoltoriidan käsittelyä sekä niihin liittyviä oikeustapauksia. Kappaleessa syvennyttään selvitykseen tuomioistuimelle, väliaikais määräykseen ja lapsen huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoon.

Lopussa on yhteenveto eri keinoista järjestää lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen eron jälkeen. Yhteenvedossa on myös kerrottu tuomioistuimen keinoista selvittää ja turvata lapsen etu ja asema huoltoriidoissa. Liitteenä olevassa tietopaketissa asioita on käsitelty syvällisemmin. Aiheita on avattu esimerkkien ja kuvioiden avulla.

2 ISÄ JA LAPSI

2.1 Isyys

Suomessa isyyslaki (IL, 700/1975) tuli voimaan 1.10.1976. Lain tultua voimaan lapsen oikeus isään selkiintyi. Lapsen ja hänen isänsä välille sukulaisuussuhde syntyy isyyslain säännösten määräämällä tavalla. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 59.) Puhuttaessa avioliitosta, lain mukaan isyys todetaan avioliiton perusteella (IL 2 § 351/1980). Puhutaan pater est -olettamasta (Kangas 2006, 24). Tällöin aviomiehellä on automaattisesti huoltajuusvastuu liiton aikana syntyneistä lapsista. Isyysolettaja ei ole voimassa, jos avio- puolisot ovat eronneet lapsen odotusaikana. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 59–60.) Isyysolettaja on taas voimassa uudelle puolisolle, jos äiti on ennen lapsen syntymää mennyt uuteen avioliittoon. Tällöin jälkimmäinen aviomies on lapsen isä. (IL 2 §.)

Edellä mainitussa isyyslaissa puhutaan juridisesta isyydestä eli kenellä on yhteiskunnan antamia oikeuksia ja velvollisuuksia lapseen nähden lain edessä. Adoption ja avioliiton tuoma juridinen isyys on sellaisenaan täysimääräistä (Huttunen 2001, 60). Suomen lainsäädännön mukaan adoptiivien vanhempien tulee olla keskenään avioliitossa. Avioerossa adoptiovanhemmilla ovat samat oikeudet ja vastuut kuin biologisilla vanhemmillä. (Laki lapseksiottamisesta, OLL 153/1985.)

Komiteamietinnön mukaan isän läheisyys merkitsee hyvin paljon sekä poikien että tyttöjen kehitykselle. Esimerkiksi yläasteikäisessä isän läheiset vaikutukset ja hoiva ilmenevät tyttöjen parempana älyllisenä suorituskykyinä ja koulumenestyksenä. Pojille isän läheisyys puolestaan lisää sosiaalista kyvykkyyttä ja heille on tärkeää, että he voivat samastua todelliseen isähahmoon. (KM 1999:1, hoivaavat isät tulevat, jakso 1.1.) Lastenpsykiatri Jukka Mäkelän (2011, 2) mukaan isän osallisuus lapsen elämään tukee lapsen älyllistä ja sosiaalista kehitystä, tunnetaitojen kehittymistä ja itsetunnon vahvistumista omana erityisenä itsenään (Kaikusalo 2011).

Samaan aikaan, kun läheinen ja hoivaava isyys rikastuttaa lasten elämää, on perheiden koossapysyminen tullut entistä epävarmemmaksi ja yhä useampi avioliitto päättyy eroon (Siviilisäädön muutokset 2011, 2). Käytännössä tämä merkitsee sitä, että lapsen mahdollisuus menettää toinen tärkeäksi koettu vanhempi, lähinnä isä, on lisääntynyt

(Forss & Säkkinen 2010, 3). Miehillä onkin suuri pelko lapsiensa menettämisestä avioeron yhteydessä. Isät haluavat saada samanlaisia oikeuksia lapsiinsa erotilanteissa kuin äidit. Varsinkin erotilanteissa toivotaan, että äitiä ei aina pidettäisi niin vahvasti ensisijaisena vanhempana. (Tienvieri 2011, 19.)

Moni mies on joutunut huomaamaan, että huoltajuusasioissa sukupuolella on merkitystä. Asia liittyy tasa-arvoon laajemminkin. (Sund 2007, 70.) Eroasioissa sosiaali- ja oikeustoimen asiakkaina miehen ja naisen tulisi olla lähtökohtaisesti tasavertaisia. Tämä ei kuitenkaan aina näytä toteutuvan. Toisena osapuolena on naisvaltainen sosiaalitoimi ja puoliso, joiden asenteissa voi hyvinkin vielä elää käsitys naisen ylivoimaisuudesta vanhempana. (Linnankoski & Valtonen 2008, 31–32.)

Tampereen ensi- ja turvakoti ry:n isätyöntekijä Esa Kangasjärvi totesi tapaamisessamme, että miehet eivät koe olevansa tasa-arvoisessa asemassa asioidessaan sosiaalipalveluissa, jos sosiaalityöntekijä on nainen. Miehet kokevat, etteivät tule ymmärretyksi, jos vastapuolella on nainen, joka usein ajattelee asiat erilailla kuin mies. (Kangasjärvi 22.8 2011.)

2.2 Lapsen oikeudet ja lapsen etu

Vuonna 1984 tuli voimaan laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL, 361/1983). Lain myötä lapsen asema ja oikeudet molempiin vanhempiin vahvistuivat. Komiteamietinnössä todetaan, että johtavan periaatteen mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien ratkaisujen tulee perustua lapsen etuun. (KM 1999:1, lapsenhuoltolainsäädäntö, jakso 5.1.2.) HTL 10.1 §:ssä todetaankin, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaan. HTL 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. (HTL 1 §).

Lapsen kannalta keskeistä vanhempien erossa on muun muassa lapsen suhteen säilyminen molempiin vanhempiin (Valjakka 2002, 39). Hallituksen esityksessä 9 artiklan 3 kappaleessa korostetaan vanhemmastaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henki-

lökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempansa säännöllisesti, jos se ei ole lapsen edun vastaista (HE 96/1995, riippuvuus kansainvälisistä sopimuksista ja velvoitteista, jakso 6.2). HTL 2 §:ssä on lapselle turvattu oikeus tavata molempia vanhempiaan ja pitää heihin muutenkin yhteyttä.

Suomen ratifioimat kansainväliset ihmisoikeussopimukset on otettava huomioon lasta koskevia lakeja sovellettaessa. Erityisesti YK:n lapsen oikeuksia koskevaa yleissopimusta (Sops 59–60/91) voidaan pitää merkittävänä lasten oikeuksien kodifikaationa. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä ovat tietyt perus- ja ihmisoikeudet muita tärkeämmässä roolissa. Yhden ryhmän huolto- ja tapaamisriidoille relevanteista perus- ja ihmisoikeuksista muodostavat lapsen oikeudet. Viranomaisten velvollisuuteen kuuluu valvoa lapsen etua ja hänen mielipiteensä huomioon ottamista. (Valjakka 2002, 46, 48.)

HTL 11.1 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Jos lapsen etu sidottaisiin aidosti lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin, saattaisi se tuoda muutosta joihinkin nykyisiin, melko kaavamaisiin käytäntöihin tapaamisriitojen käsittelyssä (Valjakka 2002, 54). Lapsen oikeuksien sopimus on maailman laajimmin ratifioitu YK:n ihmisoikeussopimus. Sopimuksessa on neljä yleistä periaatetta: syrjimättömyys (artikla 2), lapsen edun huomioiminen (artikla 3), oikeus elämään ja kehittymiseen (artikla 6) ja lapsen näkemysten kunnioittaminen (artikla 12). (Unicef 2012.) Lapsiin liittyviä perusoikeuksia ovat muun muassa:

- lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä (Perustuslaki (PL, 731/1999) 6.3 §).
- lapsien tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (6.3 §).
- jokaisella on oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen (PL 7.1 §).
- julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (PL 19.3 §).

Yksi esimerkki tällaisesta kaavamaisesta käytännöstä on äidin vahva asema päätettäessä lapsen asumisesta. Samoin niin sanottu status quo -oppi, jonka mukaan lasten olosuhteet ovat mahdollisuuksien mukaan pidettävä muuttumattomina. Kyseinen oppi voi painottua ratkaisuissa, varsinkin erotilanteessa, jolloin toinen vanhempi, yleensä isä, jättää yhteisen kodin ja muuttaa muualle asumaan. (Valjakka 2002, 54.)

3 LAPSEN HUOLTO, ASUMINEN JA TAPAAMINEN

3.1 Lapsen huolto

HTL 3.1 §:n mukaan lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt joille lapsen huolto on uskottu. Lapsen vanhemmat ovat kumpikin lapsensa huoltajia, jos he lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään. Jos toinen vanhemmista on yksin lapsensa huoltaja ja vanhemmat menevät keskenään avioliittoon, tulevat he molemmat lapsensa huoltajiksi. (HTL 6 §.)

Käsitteenä lapsen huollolla ja edunvalvonnalla tarkoitetaan vastaamista alle 18-vuotiaan lapsen asioista, joissa yleisen käytännön mukaan tarvitaan vanhempien lupa, päätös tai mukanaolo (Makkonen 2005, 26). Huoltajan tehtävä on turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi (HTL 4.1 §). Tällaisia asioita ovat jokapäiväisen kasvatuksen ja hoidon lisäksi muun muassa lapsen oikeudelliset asiat, omaisuus, asuinpaikka, koulunkäynti, terveydenhoito ja passiasiat (Makkonen 2005, 26). HTL 3.2 § mukaisesti lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai sitä ennen menee avioliittoon. Kuitenkin laki holhustoimesta (HolhL, 442/1999) 4 §:n pääsäännön mukaan huoltajat ovat alaikäisen lapsensa edunvalvojia eli edunvalvonta ei pääty, vaikka lapsi menee alle kahdeksantoistavuotiaana naimisiin.

Vaihtoehtoina huollon järjestämiselle eron jälkeiseksi ratkaisuksi, ovat yhteishuolto tai yksinhuolto. Yhteishuollossa molemmat vanhemmat jatkavat huoltajuutta yhdessä. Yksinhuollossa huoltajuus on vain toisella vanhemmalla. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 78.) Huolto jatkuu yhteisenä, ellei sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä tehdä (Taskinen 2001, 63). Suomessa suositellaan yhteishuollon ensisijaisuutta, koska sen uskotaan vaikuttavan suotuisasti vanhemmuuden jatkumiseen ja vahvistumiseen eron jälkeen (Makkonen 2005, 45).

Huoltajien yhteistoiminnan määrittelee HTL 5 §. Yhteishuollon tarkoitus on, että vanhemmat pyrkivät yhteistyössä keskustelemaan ja päättämään lasta koskevista asioista. Pienemmistä arjessa kohdattavista asioista päättää vanhempi, jonka luona lapsi asuu. Vanhempien ollessa yhteisesti lastensa huoltajia on sillä myös juridinen merkitys käy-

tännön asioissa. Kannattaa miettiä tarkkaan huoltajuudesta luopumisesta, koska tällöin luopuu myös oikeuksistaan vaikuttaa lapsen elämään. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 79.) Lapsille huoltoratkaisuilla on juridisen merkityksen lisäksi myös psykologinen merkitys. Lapset ymmärtävät iän myötä kyseisiä ratkaisuja ja antavat arvoa sille, että vanhemmat ovat kyenneet toimimaan yhteishuoltajina. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 80.)

3.1.1 Rajoitettu yhteishuolto ja oikeus saada lasta koskevia tietoja

HTL 9.3 §:n mukaisesti tuomioistuin voi määrätä tehtävien jaosta huoltajien kesken. Käytännössä tällä tarkoitetaan sitä, että huoltajien yhteisen päätöksenteon piiristä erotetaan erikseen yksilöityjä seikkoja, joista toinen vanhempi päättää yksin, tai huoltajien yhteisen päätöksenteon piiriin jätetään vain päätöksessä yksilöidyt asiat muun päätösvalan jäädessä toiselle huoltajalle. (Aaltonen 2009, 32.)

Työnjakomääräyksistä päättäminen kuuluu ainoastaan tuomioistuimelle. Sosiaalitoimi ei voi vahvistaa sopimusta huoltajien tehtävien jaosta. Sen sijaan sosiaalitoimi voi neuvotella vanhempien halutessa rajoitettua yhteishuoltoa työnjaon mahdollisuuksista ja ohjata heidät tekemään yhteisen hakemuksen tuomioistuimelle. (Aaltonen 2009, 34.) Työnjakomääräyksiä sisältävästä yhteishuollosta voivat myös vanhemmat sopia keskenään. Jos sopimus on lapsen edun mukainen, tuomioistuin vahvistaa sen. (Valjakka 2002, 67.)

Tuomioistuin ei voi kuitenkaan päättää yksittäisestä erimielisyydestä, joka liittyy lapsen huoltoon, esimerkiksi mihin kouluun lapsi menee (Gottberg 2007, 168). Tehtävien jaosta tuomioistuin voi päättää vain huoltajien kesken (HTL 9.3 §). Tällöin huoltajien työnjakomääräyksen sisältävä päätös tarkoittaa vanhempien yhteishuoltoa siinäkin tapauksessa, että huoltajien yhteinen päätösvalta rajoittuu vain johonkin yksittäiseen kysymykseen esimerkiksi lapsen sukunimestä päättämiseen. Jos lapsi määrätään yksin toisen vanhemman huoltoon, voi huoltaja käyttää yksin päätösvaltaa kaikissa lapsen asioissa. (Aaltonen 2009, 33.) Tämä tarkoittaa, että yksinhuoltoon ei voida liittää määräyksiä, joilla huollosta erotetulle vanhemmalle annetaan oikeus osallistua päätöksentekoon joissain lapsen asioissa (Gottberg 1997, 39).

Erityisesti silloin, kun vanhempien erimielisyys kohdistuu joihinkin yksittäisiin lasta koskeviin asioihin, on työnjakomääräys käyttökelpoinen. Tehtävien jakamisella voidaan välttää toisen vanhemman erottaminen lapsensa huollosta. (Aaltonen 2009, 33.) Työnjakomääräyksiä annetaan kuitenkin suhteellisen harvoin (Valkama & Litmala 2006, 60). Tuomioistuimen antamasta työnjakomääräyksestä kirjataan väestötietorekisteriin ainoastaan tieto ”huolto on jaettu”. Tämän merkinnän myötä huoltaja joutuu tuomioistuimen päätöksellä osoittamaan huoltajuutensa sisällön asioidessaan viranomaisen kanssa. Päätökseen on syytä kirjata maininta päätöksen esittämismuutoksen esittämistä. (Aaltonen 2009, 34.) Huoltajien kesken vahvistettu työnjako tulisi ilmetä myös lapsen virkatodistuksesta (Gottberg 1997, 39).

Huoltoratkaisua tehtäessä on muistettava, että huollosta kokonaan erotettu vanhempi on tapaamisoikeudesta huolimatta erillään lapsen elämästä. Yksinhuoltaja on oikeutettu yksin tekemään kaikki lapsen kannalta tärkeät päätökset. Yksinhuoltaja voi muun muassa kieltää viranomaisia antamasta lasta koskevia tietoja huollostu erotetulle vanhemmalle. Tilanteissa, joissa edes työnjakoyhteishuolto ei ole mahdollinen, voidaan toiselle vanhemmalle erillismääräyksin antaa oikeus saada lapsestaan tietoja sopimuksessa tai päätöksessä nimetyiltä viranomaisilta esimerkiksi päivähoidosta, koulusta tai terveydenhuollosta. (Gottberg 2007, 169.)

KKO 2003:7 ennakkopäätös lapsen huolto ja tapaamisoikeus

Tuomioistuin voi antaa määräyksen, jonka mukaan huollosta erotetulla vanhemmalla on oikeus käyttää huoltajalle kuuluvaa oikeutta saada viranomaiselta lasta koskevia tietoja, mikäli sitä voidaan pitää lapsen edun mukaisena. (Ään.)

KKO totesi perusteluissaan, että pelkkä tiedonsaantioikeus ei vielä perusta vanhemmalle minkäänlaista lapsen liittyvää päätösvaltaa. Tiedonsaantioikeus voidaan tällöin vahvistaa sekä työnjakomääräyksen tyypisenä että yksinhuoltotapauksissa. Tämän myötä myös sosiaalilautakunta voi vahvistaa vanhempien välillä tehdyn yksinhuoltosopimuksen, johon on liitetty lauseke tiedonsaantioikeudesta.

3.2 Lapsen asumisratkaisu

Lapsen asumisesta eron jälkeen voidaan sopia, että lapsi asuu joko isän tai äidin luona tai vuorotellen kummankin luona. Mahdollista on myös sopia, että vanhemmat asuvat vuorotellen lapsen vakituksessa asuinpaikassa. (Valjakka 2002, 82.) Jos kyseessä on useampi lapsi, voidaan tällöin sopia siitä asuvatko sisarukset saman vai eri vanhemman luona (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 74).

Lapsen tai lapsien asumisratkaisut ovat usein vaikein asia, koska sen mukaan ratkaistaan myös muut sopimussisällöt eli kuka on tapaava vanhempi, kuka on elatusmaksun suorittaja ja kuka tai ketkä ovat huoltajia (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 75). Vaikka lapsen asumisesta voidaan sopia monella tavalla, tulee lapsen virallisesti asua vain yhdessä paikassa. Pysyvän asuinpaikan mukaan määräytyy myös lapsen päivähoitopaikka tai vanhemman lapsen kohdalla koulu. Asumistukea tai muita sosiaalisia etuja myönnettäessä lapsi voidaan ottaa lukuun vain yhden ruokakunnan jäsenenä, vaikka lapsi tosiasiallisesti olisi molempien vanhempien luona lähes yhtä paljon. (Gottberg 1997, 52; Valjakka 2002, 82.) Asumisratkaisun myötä vanhemmasta, jonka luona lapsi asuu, tulee lähivanhempi ja etävanhemmaksi kutsutaan vanhempaa, joka asuu muualla.

Jos perheessä on useampia lapsia, voi sisarusten ”jakaminen” tulla kyseeseen, jolloin osa lapsista asuisi isän luona ja osa äidin luona. Sisarussarjan ”jakamista” pohdittaessa on hyvä muistaa sisarusten keskinäinen suhde sekä sisaruuden merkitys perheen hajotessa. Eroprosessissa sisaruudella on myös tukea ja voimavaroja antava puolensa. Vanhempiensa eron lisäksi ”jaon” seurauksena lapset joutuvat myös kokemaan eron sisaruksistaan. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 77–78.)

3.3 Lapsen tapaaminen

HTL 2 §:n mukaisesti lapsella on oikeus pitää vanhempien erosta huolimatta yhteyttä molempiin vanhempiinsa ja säilyttää suhteensa sekä isään että äitiin. Näin lapsi kasvaessaan oppii tuntemaan yhä paremmin molemmat vanhempansa, jolloin hän pystyy paremmin myös ymmärtämään itseään. (Taskinen 2001, 36.)

Tapaamisoikeuden tarkoitus on edistää ja suojata lapsen turvallista ja tasapainoista suhdetta kumpaankin vanhempansa. Vaikka laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ei ole suoranaisesti säädetty sanktioita lapsen tapaamisoikeuden loukkaamiselle, saattaa tapaamisten perusteeton estäminen tai niiden laiminlyönti johtaa huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen muuttamiseen. Vanhemmilla ja sosiaalilautakunnalla on oikeus hakea muutosta sopimukseen tai päätökseen. (Valjakka 2002, 86.)

Itä-Suomen HO 21.8.2001 S01/931 päätöksessä oli kysymys kahden alaikäisen lapsen huoltoa ja asumista koskevan päätöksen muuttamisesta. Isä haki päätöksen muuttamista kahden vuoden kuluttua päätöksen antamisesta sillä perusteella, että äiti oli jatkuvasti estänyt lapsia tapaamasta isäänsä. Yhteishuolto ei toiminut. Käräjäoikeuden väliaikaisen määräyksen mukaiset tapaamiset eivät olleet toteutuneet sovitusti. Tästä johtuen varsinaisessa tapaamisoikeutta koskevassa käräjäoikeuden päätöksessä todettiin, että tapaamisten perusteeton estäminen voi vastaisuudessa aiheuttaa pakkotäytäntöönpanon tai lasten asumisen tai jopa huoltajuuden muuttamisen. Isä joutui hakemaan jo kolmen kuukauden kuluttua ensimmäisestä käräjäoikeuden päätöksestä pakkotäytäntöönpanoa tapaamisoikeuden toteutumiseksi. Vaikka vanhemmat olivat valmistelustunnossa päätyneet sovintoon, ei tilanne kuitenkaan muuttunut. Isä haki nyt lasten huollon ja asumisen määräämistä itselleen. (Valjakka 2002, 90–91.)

Äidin ja lasten välisten suhteiden ja äidin elinolosuhteiden osalta selvitystä ei voitu tehdä, koska äiti perui tapaamiset. Selvityksen aikana lapsia ei nähty ollenkaan. Sen sijaan isän selvityksissä kävi ilmi, että isän mahdollisuudet toimia lasten kanssa asuvana läheishuoltajana ovat hyvät. Vanhempien välisten riitaisuuksien vuoksi vanhempien yhteishuolto ei ollut mahdollinen. Käräjäoikeus katsoi päätöksessään, että isä kykeni turvaamaan HTL 1 §:ssä mainitut lapsen huollon tavoitteet. Käräjäoikeus muutti aikaisempaa päätöstä ja lapset määrättiin isänsä huoltoon ja asumaan hänen luonaan. Äiti perui valituksensa hovioikeuteen ja asia jäi käräjäoikeuden päätöksen varaan. (Valjakka 2002, 90–91.)

Hallituksen esityksessä (224/1982 vp, 13) todettiin, että tapaamisoikeus voidaan ääritapauksessa poistaa sen johdosta, että lasta tapaava vanhempi on käyttäytymisellään tai laiminlyömällä toistuvasti tapaamisia selvästi vaarantanut lapsen tasapainoista tunne-elämän kehitystä ja hyvinvointia. (Valkama & Litmala 2006, 16.)

On myös mahdollista, että HTL 2 §:n huomiotta jättäminen voi ääritapauksessa johtaa huollon siirtoon tapaamisoikeuden estäneeltä vanhemmalta toiselle vanhemmalle (Valkama & Litmala 2006, 16).

Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvattu oikeus perhe-elämän suojaan asettaa myös viranomaisille veloitteen pyrkiä aktiivisesti edistämään lapsen ja muualla asuvan vanhemman yhteydenpitoa, jos muualla asuva vanhempi sitä vaatii (Taskinen 2001, 36). (Ks. KKO 1988:60). HTL 2 §:n mukaan lapsen kanssa asuvan vanhemman tulee osallistua yhteydenpidon säilymisessä.

Tapaamisoikeuden sääntely on vähäistä. Sisällöllisesti tapaamissopimus voidaan muotoilla kutakuinkin vapaasti. Tapaamisjärjestelyt ovat kuitenkin käytännössä melko vaikiintuneita. Tapaamissopimuksen standardointi ei ole kuitenkaan välttämättömyys. (Gottberg 1997, 62; Valjakka 2002, 87.) Tapaamissopimuksessa voidaan sopia normaalin viikkorytmin lisäksi lomien sekä juhlapyhien vietosta. Tapaamisten lisäksi sopimuksessa voidaan sopia sähköposti-, puhelin - ja tekstiviestiyhteydenpidosta. (Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus 2011.)

Vaikka vanhemmilla on sopimusvapaus, on täytäntöönpanon kannalta hyvä sopia tapaamisoikeus mahdollisimman tarkasti. Suositeltavaa on käyttää yksityiskohtaisia ajan ja paikan ilmaisuja. (Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus 2011.) Hyvä ratkaisu on sitoa tapaamiset parillisiin tai parittomiin viikonloppuihin kalenterinumeroinnin mukaan. Mahdollisten ristiriitojen välttämiseksi kannattaa lapsen noutaminen ja palauttaminen sitoa kellonaikoihin. Vanhempien on myös hyvä sopia lomatapaamisista yhtäjaksoinen vähimmäisaika, jonka tapaava vanhempi viettää lomastaan lapsen kanssa. (Valjakka 2002, 89.) Sopimukseen on myös hyvä kirjata lapsen kuljetus tapaamisiin ja kotiin sekä kuka huolehtii kuljetuksista ja kuka vastaa kustannuksista. Vanhemmat voivat liittää tapaamisiin myös lisäehtoja esimerkiksi lapsen nukkumaanmenoajoista. Tämän-tyyppiset lisäehdot eivät kuitenkaan ole viranomaiskeinoin pantavissa täytäntöön. (Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus 2011.)

Käytännössä tapaamisoikeuden vahvistaminen ja erityisesti sen toteuttaminen ovat osoittautuneet erääksi vaikeimmista lapsen huoltoa koskevista ongelmista (Valjakka 2002, 85).

Tilanne on ongelmallinen silloin, kun lapsi ei saa tavata muualla asuvaa vanhempansa toisen vanhemman estäessä tai manipuloidessa lapsen mielipidettä (Taskinen 2001, 37). Viranomaisilla on hyvin vähäiset mahdollisuudet tapaamisoikeuden toteuttamiseen, mikäli tapaamiset eivät toteudu (Makkonen 2005, 49–50).

3.3.1 Valvottu tapaaminen ja vaihto

Valvottuja tapaamisia voidaan järjestää erilaisista tilanteista johtuen. Myös tuetut tapaamiset ovat mahdollisia. Tällöin riittää, että valvoja on tapaamispaikan tiloissa ja tarvittaessa saatavilla. (Aaltonen 2009, 117.) Valvottuja tapaamisia voidaan järjestää myös silloin, kun tapaamisiin ei liity varsinaista huolta tai uhkaa lapsen kannalta, vaan lapsi ei ehkä ole tavannut vanhempansa lainkaan aikaisemmin tai yhteydenpito on ollut erittäin vähäistä. Tällaisten tilanteiden taustalla voi olla vanhempien välisiä ristiriitoja tai lähi-vanhemman negatiivinen myötävaikuttaminen lapseen. Tapaamiset voidaan järjestää perustellusta syystä eriasteisesti valvottuina, jos lapsen ja vanhemman tapaamiset eivät toteudu tavalliseen tapaan etävanhemman kotioloissa. Valvotuissa tapaamisissa on aina mukana joku lapselle tuttu ja turvallinen henkilö tai viranomainen, joka huolehtii tapaamisen turvallisuudesta. (Valvotut tapaamiset 2012.)

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaan sopimusvaltioiden tulee kunnioittaa lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoraa yhteyttä myös perheestä erossa asuvaan vanhempaan, jos se ei ole lapsen edun vastaista. Tällöin vain poikkeustapauksissa voidaan harkita lapsen ja vanhemman yhteydenpidon rajoittamista tai kokonaan lopettamista (ks. myös KKO 2005:138, KKO 2007:71). Tällainen voi tulla kyseeseen esimerkiksi vakavissa perheväkivaltatapauksissa ja näissä tapauksissa tulisi olla lastenpsykiatrin lausunto lapsen tilanteesta. (Valvotut tapaamiset 2012.)

Valvotulla vaihdolla tarkoitetaan tilannetta, jolloin ongelmat liittyvät lapsen vaihtotilanteisiin ja itse tapaamiset voivat sujua normaalisti etävanhemman kotioloissa. Lapsen haku- ja noutotilanteisiin voi liittyä lasta vaurioittavaa riitaa, väkivallan uhkaa tai vanhempien välien tulehtumista niin, ettei vanhempien kohtaaminen ole mahdollista. Lapsen tapaamiseen liittyvään vaihtotilanteeseen tarvitaan tällöin turvallinen kolmas henkilö. (Valvotut tapaamiset 2012.)

4 SOVITTELU JA SOPIMUS

Lain ihanne lapsen huollosta ja tapaamisesta edellyttää, että lasta koskevat riidat tulevat niin usein kuin mahdollista tuomioistuimen ulkopuolella sovinnollisesti ratkaistuiksi. Auvisen (2002, 157) mukaan sopuratkaisuun ilman tuomioistuinkäsittelyä päättyy 90–95 prosenttia alaikäisten lasten erovanhemmista. Tilanne on tänä päivänä sama (Koskinen 2012, A04). Lähtökohtatieto on, että sopimisihanne toimii hyvin. Tietoa siitä, kuinka hyvin sosiaalitoimessa vahvistetut sopimukset tai vanhempien yhteisestä pyynnöstä tuomioistuimessa tehdyt ratkaisut ovat käytännössä toimineet tai vastanneet todellisuudessa vanhempien toiveita, ei ole saatavissa. (Auvinen 2002, 157.)

Sopuratkaisulla on omat etunsa. Kuitenkin vanhemmat saattavat kokea sovinnon hinnan kalliiksi ja toinen voi tuntea taipuneensa ja joustaneensa toista huomattavasti enemmän. Lasten kokemukset jäävät vähiten tunnetuksi, vaikka sopimukset koskevat juuri heitä. Viitteitä sopimusten toimimattomuudesta tai vanhempien tyytymättömyydestä antaa osaltaan ne tapaukset, joissa aikaisempaa sopimusta muutetaan. Sosiaalilautakunnassa vahvistettujen sopimusten osalta ei ole käytettävissä analysoitua tietoa siitä, millaisen yksimielisyyden vallitessa muutossopimukseen päädytään, koska muutoksiin päädytään kummankin hyväksymän todellisen olosuhdemuutoksen perusteella. Sen sijaan tiedetään, että harvoin sosiaalilautakunnan vahvistamat sopimukset johtavat täytäntöönpanoriitaan. (Auvinen 2002, 157.)

4.1 Vanhempien sopimusvapaus

Vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta sekä suullisesti että kirjallisesti (Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus 2011). Kirjallisesti tehdystä sopimuksesta on se hyöty, että jälkepäin voidaan kiistattomasti osoittaa, mistä sovittiin (Gottberg 1997, 70). Vanhemmat voivat vahvistaa sosiaalitoimessa sopimuksensa tai jättää sen vahvistamatta. Vain vahvistettu sopimus on täytäntöönpanokelpoinen. (Valjakka 2002, 65.) Tästä on kerrottu paremmin kohdassa sopimus sosiaalitoimessa.

Sopimuksella voidaan määritellä lapsen huollon muoto, kumman vanhemman luona lapsi ensisijaisesti asuu sekä tapaamisoikeus etävanhempaan (Lapsen huolto- ja tapaamisoikeussopimuksesta ...2010, 7). HTL 7 § antaa vanhemmille mahdollisuuden sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta seuraavilla tavoilla:

- lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti
- lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä
- lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle
- lapsella on oikeus vanhempien sopimalla tavalla pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu

Sopiessaan lapsen huollosta vanhemmat sopivat tavallaan automaattisesti myös lapsen edunvalvonnasta (Gottberg 2007, 164). HolhL 4 §:n pääsäännön mukaan alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa. Vanhemmille ei ole laissa annettu valtaa sopimuksin erottaa huoltoa edunvalvonnasta (Gottberg 2007, 165). Ennen kuin huoltaja tekee päätöksen lapsen henkilökohtaisessa asiassa, hänen tulee keskustella asiasta lapsen kanssa, jos se lapsen ikään ja kehitystasoon sekä asian laatuun nähden on mahdollista. Päätöstä tehdessään hänen on kiinnitettävä huomiota lapsen mielipiteeseen ja toivomuksiin. (HTL 4.2 §.)

4.2 Perheasioiden sovittelu

Perheen omat keinot voivat loppua, voimat voivat olla vähissä tai halutaan muuten saada ulkopuolisen henkilön arvio tilanteesta. Tällöin on järkevää hakea tukea ja apua vaikean tilanteen tai ristiriidan selvittämiseen. Perheasioiden sovittelusta saa apua. Sovittelu on kaikkien perheiden ja jokaisen perheenjäsenen käytettävissä ja sitä voi hakea mihin tahansa perheen ristiriitaan missä vaiheessa tahansa. Toivottavaa olisi, että avioerotilanteessa puoliset käyttäisivät sovittelua erityisesti silloin, kun heillä on alaikäisiä lapsia. (Perheasioiden sovittelu 2009.)

Perheasioiden sovittelussa voidaan keskustella ja pyrkiä ratkaisuihin muun muassa yhdessä pysymisestä, vanhemmuusyhteistyön rakentamisesta sekä lapsia koskevista asumis- huolto - ja tapaamissopimusten aikaansaamisesta. Avioliittolain (AL, 234/1929) 20 §:n (411/ 1987) 1 momentin mukaan perheessä esiintyvät ristiriidat ja oikeudelliset

asiat ovat pyrittävä ensisijaisesti selvittämään neuvotteluissa ja ratkaisemaan sopimuksilla. AL 22 §:n (411/1987) 2 momentin (1387/2009) mukaisesti perheasioiden sovittelua voidaan pyytää sosiaalilautakunnalta. Sovittelua voivat antaa lisäksi ne yhteisöt, yhtymät ja säätiöt sekä henkilöt, jotka ovat saaneet aluehallintoviraston luvan tähän toimintaan (AL 22.2 §). Tavallisimmin perheasioiden sovittelijoita ovat sekä sosiaalityötoimistojen että kasvatus- ja perheneuvolojen työntekijät (Perheasioiden sovittelu 2009). Perheasioiden sovittelu on vapaaehtoista, maksutonta ja luottamuksellista (Perheasioiden sovittelu 2012).

Perheasioiden sovittelusta sovitaan erikseen perheen ja työntekijän välillä eli perheasioiden sovittelusta on kyse silloin, kun se on yhteisesti sovittu. Tavanomainen perheneuvonta ei ole perheasioiden sovittelua, vaikka siinä käsiteltäisiin vanhempien välisiä ristiriitoja ja eron mahdollisuutta. (Perheasioiden sovittelu 2012.) AL 20 §:n 3 momentin (622/1996) johdosta sovittelijat voivat antaa pyynnöstä apua ja tukea myös silloin, kun lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tai sopimuksen noudattamisessa ilmenee ristiriitoja.

Perheasioiden sovittelu on yksi perheneuvonnan muoto. Useimmiten sovittelu merkitsee henkilökohtaisia keskusteluja ja neuvotteluja sosiaalityöntekijän tai psykologin kanssa. Keskusteluihin voivat osallistua joko kaikki perheenjäsenet tai osa heistä. Sovittelulla pyritään löytämään tasapuolinen, kaikkien perheenjäsenten hyväksymä ratkaisu. Ulkopuolinen ja puolueeton henkilö voi auttaa näkemään kokonaistilanteen ja tukea perhettä rakentamaan omat ratkaisunsa. (Perheasioiden sovittelu 2009.) Sovittelun tarkoitus on selventää lakien antamia vaatimuksia ja mahdollisuuksia ja olla auttamassa uudenlaisen vanhemmuuden rakentumista. Sovittelijan tehtävänä on varmistaa, että syntyneet sopimukset ovat lapsen edun mukaisia ja siten vahvistettavissa. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 74.)

Perheasioiden sovittelussa lapsella on oikeus valita ne asiat, jotka hän haluaa sovittelijan kertovan vanhemmilleen. Vanhemmille ja lapsille korostetaan sitä, että lasten ei tarvitse ratkaista eikä päättää esimerkiksi kumman vanhemman luo he jäävät asumaan. Virallinen kuuleminen kaksitoista vuotta täyttäneen tai nuoremman riittävästi kehittyneen lapsen kohdalla ei koske perheasioiden sovittelua. (Pettilä & Yli-Marttila 1999, 77.)

Perheasioiden sovittelu on lailla säädetty luottamukselliseksi (AL 23 a § 411/1987). Sovittelija ei saa kertoa kenellekään mitään sovittelussa esiin tulleista asioista ilman perheen nimenomaista lupaa. Sovittelijalla ei ole myöskään oikeutta viran puolesta hankkia perheestä tietoja viranomaisilta, ellei perhe sitä nimenomaisesti toivo. Jos sovittelijaa halutaan kuulla todistajana oikeudenkäynnissä, ei hän saa ilmaista sovittelussa saamia tietoja myöskään tuomioistuimelle. Poikkeuksena salassapitosäännöksiin sovittelija voi tehdä ilmoituksen kunnan lastensuojeluviranomaisille, jos hän on tehtävässään saanut tietää, että lapsen tilanne edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Sovittelun ankarilla salassapitosäännöksillä halutaan varmistaa perheiden mahdollisuus selvittää asioitaan pelkäämättä niiden tulevan asiattomien tietoon. (Perheasioiden sovittelu 2009.)

4.3 Sopimus sosiaalitoimessa

HTL 7 § koskee myös vanhempien välistä sopimista sosiaalitoimessa. Sopimuksen teko ei ole sidoksissa sovitteluun. Sopimus sosiaalitoimessa lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta on tehtävä kirjallisesti oikeusministeriön vahvistaman kaavan mukaisella lomakkeella. Sopimus on täytäntöönpanokelpoinen, jos se vahvistetaan. Lapsen asuinkunnan lastenvalvoja vahvistaa sopimuksen. (HTL 8.1 §; lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus 2011.) Vahvistettu sopimus vastaa lainvoimaltaan tuomioistuimen ratkaisua (HTL 8.4 §). Muiden kuin vanhempien tekemiä sopimuksia sosiaalitoimi ei voi vahvistaa. On mahdollista, että vanhemmat tekevät sopimuksen, mutta jättävät sen vahvistamatta. Tällainen sopimus ei ole missään vaiheessa täytäntöönpanokelpoinen. (Valjakka 2002, 64–65.)

Vuosittain sosiaalilautakunta vahvistaa kaikkiaan yli 40 000 sopimusta lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Näistä sopimuksista yli 30 000 koskee lapsen huoltoa. Vuodesta 1985 lähtien yhteishuoltosopimukset ovat yleistyneet ja ovat 2000-luvun alun pysyneet samalla tasolla. Vuonna 2010 vahvistettiin 35 269 huoltosopimusta, joissa 93 prosentissa on sovittu yhteishuollosta, 6 prosentissa yksinhuollosta äidille ja vajaan yhdessä prosentissa isälle. Asumissopimuksista tehdään edelleen valtaosa eli 82 prosenttia äidin luona asumisesta, isän luona noin 18 prosenttia. Näistä sopimuksista noin 10 prosenttia on vuoroasumissopimuksia. Vuonna 2010 sosiaalilautakunta vahvisti 19 920 sopimusta, joissa oli sovittu myös tapaamisesta. (Forss & Säkkinen 2010, 2–3.)

Sosiaaliviranomaisen on ennen sopimuksen vahvistamista varmistettava, että sopimus on lapsen edun mukainen ja että lapsen oma mielipide on otettu asianmukaisesti huomioon. Sosiaalitoimi voi vahvistaa sopimuksen tai jättää sen vahvistamatta. Sopimuksen muuttamiseen sosiaaliviranomaisella ei ole oikeutta. (Valkama & Litmala 2006, 9–10.) Vanhempien ollessa sopimuksesta yksimielisiä sosiaalitoimi yleensä vahvistaa sopimuksen ilman erityisen perusteellista tutkintaa. Tarvittaessa viranomaisen on kuitenkin neuvottava vanhempia tai kysymyksiin varmistettava, ettei sopimus perustu puutteelliseen tietoon lain sisällöstä tai mahdolliseen väärinkäsitykseen. (Valjakka 2002, 64.) HTL 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat sopimuksen vahvistamisen jälkeen muuttuneet tai jos tähän muutoin on aihetta. Tämä tarkoittaa, että vanhemmilla on mahdollisuus yhteistuumiin muuttaa sopimusta lapsen edun mukaisesti (Taskinen 2001, 62).

Sopimus lapsen huollosta ja asumisesta on aina voimassa toistaiseksi. Tapaamisoikeudesta voidaan sen sijaan tehdä sopimus porrastettuna erilaisiksi eri ikäkausille tai se voi myös olla määräaikainen. (Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus 2011.) Määräaikaisissa sopimuksissa on vaarana, ettei uutta sopimusta saada myöhemmin aikaiseksi ja joudutaan sopimuksettomaan tilaan. Sopimuksettomaan tilaan ei ajauduta, jos sopimuksessa mainitaan sopimuksen olevan edelleen voimassa esimerkiksi vuoden kerrallaan, ellei uutta sopimusta solmita. (Valjakka 2002, 88.)

4.4 Tuomioistuinsovittelu

Tuomioistuimissa otettiin 2006 vuoden alussa käyttöön uusi, aikaisempaa vapaamuotoisempi sovintomenettely riita-asioissa, silloisen lain riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa (RiitSovL, 663/2005) myötä. Kyseisen lain kumosi laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (TuomSovL, 394/2011).

Sovittelun tarkoituksena on auttaa osapuolia löytämään molempien osapuolien hyväksymä ratkaisu riitaansa. Ratkaisu voi siis perustua enemmän kohtuusnäkökohtiin kuin tiukkaan lain soveltamiseen. (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2011.) Tuomioistuinsovittelu on vaihtoehto perheasioiden sovittelulle. Tällöin sovittelu tapahtuu sosiaalipalveluiden ulkopuolella.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva sovittelu voidaan aloittaa molempien riidan osapuolien sitä halutessa (TuomSovL 4.3 §). Edellytyksenä sovittelulle on, että se on osapuolten vaatimuksiin nähden järkevää (TuomSovL 3.2 §). Tuomioistuin tekee päätöksen sovittelun aloittamisesta (TuomSovL 4.4 §). Tuomioistuinsovittelu on toteutettava siten, että lapsen etu turvataan (TuomSovL 10.1 §).

Osapuolille koituu sovittelusta vähemmän kustannuksia kuin oikeudenkäynnistä. Sovittelussa osapuolet vastaavat vain omista kustannuksistaan eikä vastapuolen kuluja tarvitse korvata. (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2011.) Sovittelun aloittamista voi hakea kumpi tahansa osapuoli tai osapuolet yhdessä (TuomSovL 4.1 §). Sovittelu tapahtuu jommankumman kotipaikkakunnan käräjäoikeudessa. Sovittelua voidaan pyytää jo ennen oikeudenkäyntiä. (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2011.)

Sovittelun hakemus on vapaamuotoinen ja siinä voidaan pyytää tietyn tuomarin määräämistä sovittelijaksi (TuomSovL 4.1 §). Halutessaan osapuolet saavat käyttää myös oikeudellista avustajaa (TuomSovL 15.3 §). Tuomioistuimen tuomari toimii sovittelijana ja sovittelee virkatyönään. Tietyn alan asiantuntemusta tarvittaessa voi sovittelija osapuolten suostumuksella käyttää avustajaa. Avustajan palkkion korvaavat sovittelun osapuolet. (TuomSovL 5 §.)

Sovittelussa osapuolet ratkaisevat asian, ei sovittelija (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2009). Osapuolten suostumuksella sovittelija voi kuitenkin tehdä ratkaisuehdotuksen (TuomSovL 7.2 §). Sovittelu etenee neuvotteluina. Tuomari voi käydä neuvotteluita sekä osapuolten kanssa yhteisesti että kummankin kanssa erikseen. Tarpeen mukaan myös muitakin henkilöitä voidaan kuulla. (TuomSovL 6 §.) Neuvottelut pyritään joutuisuuden vuoksi hoitamaan tiiviisti esimerkiksi yhden tai kahden päivän aikana (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2009).

Sovittelu on yleensä julkista, kuitenkin sovittelijan ja yhden osapuolen neuvottelu on yleisöltä suljettu. Jos osapuoli haluaa, voidaan muukin sovittelun osa toimittaa suljettuna. (TuomSovL 12 §.) Sovittelusta ei pidetä pöytäkirjaa eikä keskusteluita talleteta (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2009).

Tuomioistuinsovittelu päättyy TuomSovL 9 §:n mukaan sovinnon vahvistamiseen, osapuolien ilmoitukseen muusta sopimisesta, jommankumman osapuolen haluttomuudesta jatkaa tai tuomarin lopetuksesta, jos hän esimerkiksi havaitsee, ettei sovinnolle ole tosiasiassa edellytyksiä. Osapuolet voivat viedä riitansa, johon eivät ole saaneet sovintoa oikeudenkäyntiin. Oikeudenkäynnin ollessa vireillä, sitä jatketaan. (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2009.)

Osapuoli ei saa vedota myöhemmin oikeudenkäynnissä vastapuolen esittämiin seikkoihin, joita sovittelussa on tullut esille (TuomSovL 16 §). Myös hovioikeudessa voidaan sovittella kärjäoikeudessa ratkaistua riita-asiaa. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeviin asioihin ei sovelleta tuomioistuimen ulkopuolista sovittelua. Tässä tapauksessa ulkopuolisella sovittelulla tarkoitetaan muun muassa Suomen sovitteluforumia ja Suomen asianajajaliiton sovintomenettelyä. (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2009.)

4.4.1 Sopimus tuomioistuimessa

HTL 7 § antaa sopimukselle raamit myös tuomioistuimessa. Tuomioistuinsovittelussa sovinnon synnyttyä, sen ehdot voidaan kirjoittaa sopimusasiakirjaksi, joka voidaan osapuolten pyynnöstä vahvistaa. Sopimuksesta tulee tällöin täytäntöönpanokelpoinen ratkaisu. Tuomioistuimen ratkaisujen muutoksenhakusäännöt koskevat myös sovinnon vahvistamista. Sovinnon vahvistamispäätökseen voi hakea muutosta ilmoittamalla kärjäoikeudelle tyytymättömyytensä viikon kuluessa ja toimittamalla 30 päivän kuluessa muutoshakemuksen kärjäoikeuteen. Jos osapuolet eivät vahvista sovintoa, se on tavallinen osapuolten välinen heitä sitova sopimus. (Riidan sovittelu tuomioistuimessa 2011.)

Tuomioistuinsovittelua käytetään vielä hyvin vähän. Vuoden 2010 loppuun mennessä sovittelulain voimassaolon aikana oikeusministeriön tilastojen mukaan sovitteluasioita oli tullut koko maassa vireille yhteensä 514. Näistä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita on ollut 27. (Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua...2012, 18.)

4.5 Oikeusavun tuki vanhemmalle

Oikeusapulain (OAL, 257/2002) 1 §:n 1 momentin mukaan oikeusapua annetaan valtion varoin henkilöille, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Vuonna 2010 julkista oikeusapua haettiin eniten avioliitto- ja perheoikeudellisiin asioihin. Lähes 12 000 avioliitto- ja perheoikeudelliseen asiaan annettiin julkisten oikeusaputoimistojen oikeusapua. (SVT, Julkinen oikeusapu 2011.)

Oikeusavulla tarkoitetaan sitä, että kansalainen voi saada itselleen oikeudellisen asian hoitamista varten avustajan kokonaan tai osittain valtion varoilla ja se kattaa kaikki oikeudelliset asiat (Oikeusapu 2012). Jos hakijalla on oikeusturvavakuutus, josta asiankulut voidaan korvata, ei oikeusapua yleensä myönnetä (OAL 3 b § 927/2008).

Oikeusapua voidaan antaa sekä oikeudenkäyntiin liittyvissä asioissa että muissa asioissa (OAL 1.1 §). Oikeudenkäyntien ohella oikeusapuun kuuluvat myös muut asianajopalvelut. Tällaisia palveluita ovat esimerkiksi oikeudellinen neuvonta, vastapuolen kanssa käytävät sovintoneuvottelut ja asiakirjojen laadinta sekä valitusten teko. Oikeusapua muissa asioissa antavat vain julkiset oikeusavustajat, valtio ei korvaa yksityisiä avustajia. Tuomioistuinkäsittelyyn ei myönnetä avustajaa, jos hakija pystyy sen itsekin hoitamaan, esimerkiksi yksinkertainen hakemusasia kuten riidaton avioero. (Mihin asioihin oikeusapua saa 2012.) Oikeusavun hakija voi valita avustajakseen oikeudenkäyntiasioihin julkisen oikeusavustajan tai yksityisen avustajan (OAL 8 §). Julkinen oikeusavustaja on lakimies, joka työskentelee valtion oikeusaputoimistossa ja yksityinen avustaja voi olla asianajaja tai muu lakimies (Mistä avustaja 2012).

Hakijalle myönnetään oikeusapua tulojen, menojen ja elatusvelvollisuuden eli käyttövarojen perusteella (OAL 3 § 927/2008). Käyttövarojen perusteella määräytyy, saako hakija oikeusapua ilmaiseksi vai omavastuuta vastaan. Valtio maksaa avustajan palkkion ja korvauksen kokonaan tai osittain käyttövaroista ja varallisuudesta riippuen. (Millä tuloilla oikeusapu myönnetään 2012.) Valtio ei maksa vastapuolen oikeudenkäyntikulua, jos oikeusapua saanut häviää jutun (Mitkä kulut valtio maksaa 2012).

Oikeusapua haetaan valtion oikeusaputoimistolta. Hakijan tulee oikeusapua haettaessa esittää selvitys tuloistaan, vähennettäväksi vaadittavista menoista, omaisuudesta, velois-

ta sekä esittää selvitys asiasta, johon oikeusapua haetaan. (OAL 10.1 §.) Päätöksen oikeusavusta tekee oikeusaputoimisto sekä oikeudenkäyntiasioissa että muissa asioissa (OAL 11.1 §).

5 LAPSEN HUOLTORIITA TUOMIOISTUIMESSA

Riitaisissa tapauksissa käräjäoikeus ratkaisee hakemuksesta kysymyksen lapsen asumisesta, huollosta ja tapaamisoikeudesta (Gottberg 1997, 17). Asia on pantava vireille sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä lapsella on asuinpaikka (HTL 13 §). Hakemuksen voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta (HTL 14.1 §). HTL 9 §:n mukaan tuomioistuin voi päättää seuraavasti lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta:

- lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti
- lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä
- lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle
- lapsen huolto uskotaan vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa
- lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu

Tuomioistuimen on erityisesti kiinnitettävä huomioita siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa, koska lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti (HTL 10.1 §). Helsingin HO 8.3.2001 S 00/1227 päätöksessä hovioikeus viittasi näytön arvioinnista HTL 1 §:n ohella myös HTL 10.1 §:ään. Hovioikeus katsoi saadun selvityksen perusteella, että lasten isä kykeni äitiä paremmin turvaamaan HTL 1 §:ssä mainitut lapsen huollon tavoitteet. Lasten edun mukaista oli, että lapset asuvat isän luona ja huolto yksin uskotaan isälle. (Valjakka 2002, 71–72.)

Tapaamisoikeudesta päätettäessä tuomioistuimen tulee lain mukaan antaa tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista (HTL 9.3 §). Laissa ei ole kuitenkaan voitu säätää yksityiskohtaisia määräyksiä lapsen asumisesta ja tapaamisesta perheiden olosuhteiden vaihtelevuuden vuoksi. Siksi lain säännökset asumisesta ja tapaamisesta ovatkin niukat. (Valjakka 2002, 66.)

5.1 Kuuleminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen

HTL 15.1 §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on varattava lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuus tulla kuulluiksi, jos kutsu voidaan antaa heille tiedoksi. Tuomioistuimessa voidaan painavista syistä kuulla lasta henkilökohtaisesti, jos tämä on välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Kuuleminen voi tapahtua vain, jos lapsi tähän suostuu ja on ilmeistä, että kuulemisesta ei aiheudu lapselle haittaa. (HTL 15.2.)

Tuomioistuimen on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta ratkaistaessa otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset siten kuin 10 ja 11 §:ssä säädetään (HTL 9.4 §). Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli, kun se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso. Tästä ei kuitenkaan saa aiheutua haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa välisille suhteille. (HTL 11 §.) Lasten mielipiteen selvittäminen ei välttämättä tarkoita sitä, että sille annettaisiin päätöksenteossa ratkaiseva painoarvo (Valjakka 2002, 68). Korkeimman oikeuden päätös KKO 2001:110 koskee lapsen toivomusta ja mielipidettä sekä päätöksen tekoa niiden pohjalta. (Ks. myös KKO 2004:118 ja KKO 2008:69).

KKO 2001:110 ennakkopäätös lapsen huolto

Lapset olivat jääneet äitinsä kuoleman jälkeen vaille huoltajaa. Huoltoa olivat itselleen hakeneet yhtäältä lasten isä ja toisaalta äidin sekä lasten kanssa asunut henkilö. Lapset olivat ilmoittaneet haluavansa jäädä asumaan viimeksi mainitun luokse. Alemmat oikeusasteet olivat määränneet lapset asumaan isänsä luokse.

Korkein oikein kumosi alempien oikeusasteiden päätökset. Huoltopäätös, jonka mukaan lasten olisi tullut siirtyä asumaan isänsä luo, ei olisi ollut lasten ikä ja tahto huomioon ottaen täytäntöön pantavissa. Lasten edun kannalta katsottiin oikeaksi määrätä huoltajaksi lasten kanssa asuva henkilö. (Ään.)

Isä valitti KKO:n päätöksestä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, EIT totesi ratkaisussaan, että EIS 8 artiklaa (Oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta) oli loukattu. Valtio määrättiin maksamaan valittajalle korvausta aineettomasta vahingosta 10.000 euroa ja kuluista 56.000 euroa. (C. v. Finland, Appl. no 18249/02.) EIT arvosteli

KKO:a siitä, että se oli kiinnittänyt yksinomaista huomiota lasten tahtoon. EIT:n mukaan ratkaisumenettely jätti valittajalle vaikutelman, että ystävän oli annettu manipuloida lapsia ja oikeusjärjestystä riistääkseen isältä oikeudettomasti vanhemman roolin. (Hannuniemi 2007, 62–63.) Oikeuskirjallisuudessa on kritisoitu KKO 2001:110 päätöksen kirjoittamistapaa, joka näyttää siirtäneen ratkaisuvastuun lapsille (Aaltonen 2009, 243).

5.2 Riita-asian käsittely tuomioistuimessa

Vuonna 2009 voimaan tulleen oikeudenkäymiskaaren (OK, 4/1734) 8 luvun (768/2002) 4 §:n (811/2008) lakimuutoksen myötä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta käsitellään riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Ratkaisu riita-asiassa annetaan joko heti istunnon jälkeen tai myöhemmin kansliassa, jolloin ratkaisu on siellä asianosaisten luettavissa. Ratkaisuun tyytymätön voi hakea muutosta hovioikeudelta. (Riita-asian pääkäsittely 2012.) Noin 17 prosentissa huoltoriidoista (sisältää myös elatusriidat) käräjäoikeuden päätöksistä valitetaan hovioikeuteen (Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua... 2012, 17). Ratkaisu tulee lainvoimaiseksi, jos siihen ei haeta muutosta (Riita-asian ratkaisu 2012).

Lapsen huoltoa, tapaamista ja asumista koskevat asiat ovat luonteeltaan kiireellisesti käsiteltäviä. EIT on todennut, että sopimusvaltioiden on järjestettävä oikeudenhoitonsa niin, että EIS 6 artiklan (Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin) 1 kohdan kaikki vaatimukset täyttyvät. (Aaltonen 2009, 145.) Perusajatukseltaan myös PL 21 § vastaa EIS 6 artiklan 1 kohtaa (Valjakka 2002, 48). Huoltoriitojen keskimääräinen käsittelyaika alioikeuksissa on kahdeksan kuukautta. Kuitenkin melkein puolessa tapauksissa asian käsittely oli kestänyt yli yhdeksän kuukautta. (Valkama & Litmala 2006, 53.) (ks. EIT 27.6.2000 Nuutinen vs. Suomi).

Huoltoriidat ovat siviilioikeudellisia asioita, jolloin annettuun päätökseen ei saavuteta oikeusvoimaa. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen vanhemmat voivat jatkaa riitaa lähestulkoon loputtomasti. (Valjakka 2002, 58.)

Vielä sittenkin, kun valitustie annettuihin päätöksiin on käyty loppuun, voi annettuun päätökseen vaatia muutosta esimerkiksi muuttuneiden olosuhteiden tai päätöksenteon alkuperäisen kohtuuttomuuden vuoksi. Täytäntöönpanoriita huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan päätökseen voi olla samaan aikaan vireillä. (Valjakka 2002, 58.)

Lasta koskevia liitännäisvaatimuksia on käsitelty (Helsingissä) vuonna 2000 vajaa 2000 tapausta ja vuonna 2005 määrä oli 1760. Tuomioistuimissa käsiteltiin varsinaisasioina lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevia tapauksia vuonna 2000 vajaa 1600 tapausta ja 2005 määrä oli 2110. Kaikkiaan näyttäisi siltä, että varsinaisasioina käsiteltyjen määrä on lisääntynyt ja vastaavasti avioeron liitännäisasioiden määrä on pienentynyt. Riitaisina asioina vuosittain käsitellään noin neljä - viisi prosenttia kaikista huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista asioista. (Valkama & Litmala 2006, 22–23, 32.)

5.3 Selvitys tuomioistuimelle

Riitatilanteissa tuomioistuin pyytää huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain perusteella sosiaalilautakunnalta selvityksen vanhempien ja lapsen tilasta. Selvitys tuomioistuimelle on käsitteenä sama kuin olosuhdeselvitys. (Selvitys tuomioistuimelle 2012.) HTL 16.1 §:n mukaan selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalilautakunnalta, missä lapsella, lapsen vanhemmilla, huoltajalla ja huoltajaksi esitetyllä on asuinpaikka. Jos vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla, menee pyyntö molempien vanhempien kotikuntien sosiaalilautakunnille, joiden tulee valmistella selvitys yhteistyössä. Päävastuun selvityksestä kantaa kuitenkin se kunta, jossa lapsella on kotipaikka. (Selvitys tuomioistuimelle 2012.)

Lain lähtökohta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on, että merkittävä osa siitä tiedosta, jonka avulla lapsen etua huoltoratkaisuja tehtäessä arvioidaan, saadaan sosiaalilautakunnan selvityksestä. Lautakunnan selvitys on asian ratkaisemisen kannalta ensiarvoisen tärkeä. Tutkimuksien mukaan noin 80–95 prosenttia huoltopäätöksistä tehdään lausuntojen perusteella. (Valjakka 2002, 49.) Olosuhdeselvitys ei kuitenkaan velvoita tuomioistuinta. Ratkaisu, jonka tuomioistuin tekee saattaa olla erilainen kuin olosuhdeselvityksen tulos. (Taskinen 2001, 69.) Tuomioistuimet pyytävät selvityksen noin 55 %:ssa huoltoriitoja (Valkama & Litmala 2006, 46). Tuomioistuimen pyytämiä selvi-

tyksiä lapsen huoltoa, asumista ja tapaamista koskevissa riitajutuissa tehtiin 2010 yhteensä 1142. Kukin selvitys lasketaan mukaan vain kerran, vaikka kaksi kuntaa olisi osallistunut selvityksen tekoon. (Forss & Säkkinen 2010, 2.)

Tuomioistuin lykkää asian käsittelyä omasta aloitteestaan ja pyytää sosiaalilautakunnalta selvityksen, jos vanhemmat eivät ole päässeet yksimielisyyteen lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa, jos on aihetta olettaa, että lapsen huollon ratkaiseminen vanhempien sopimalla tavalla olisi vastoin lapsen etua tai selvitystä on muutoin lapsen edun kannalta pidettävä aiheellisena. Tuomioistuin voi pyytää selvitystä myös vanhempien pyynnöstä. (Taskinen 2001, 67–68.) Tuomioistuimen pyynnöt vaihtelevat vanhempien hakemuksen mukaisesti hyvinkin yksityiskohtaisista hyvin avoimiin. Sosiaalilautakunta voi tehdä selvityksen ainoastaan käräjäoikeuden, hovioikeuden ja korkeimman oikeuden pyynnöstä. Selvitystä ei voida tehdä viranomaisaloitteesta eikä myöskään vanhempien tai heidän asianajajiansa aloitteesta. (Selvitys tuomioistuimelle 2012.)

Selvitystyön tärkein elementti on tiedon antaminen oikeudelle siitä, miten lapsen tilanne turvataan muuttuneissa olosuhteissa (Selvitys tuomioistuimelle 2012). Molempia vanhempia kuullaan ja heille annetaan tilaisuus esittää oma näkemyksensä tilanteesta. Pääsääntöisesti lapsen mielipiteen selvittäminen on sosiaalitoimen vastuulla ja vain poikkeustapauksissa tuomioistuin kutsuu lapsen kuultavaksi. Lapsen kanssa tehdyt haastattelut voidaan myös nauhoittaa tai videoida. Tallenteet on säilytettävä ja annettava pyydettyessä oikeudelle. Asianosaisilla on oikeus saada kaikki se aineisto, joka toimitetaan tuomioistuimelle. Asianosaisella on pääsääntöisesti oikeus saada myös muu sellainen aineisto, joka voi tai on voinut vaikuttaa asian käsittelyyn. (Taskinen 2001, 70–73.)

Selvityksessä käytetään usein myös muiden viranomaisten asiantuntemusta, esimerkiksi päivähoidosta tai koulusta voidaan pyytää lausuntoa lapsen tilanteesta. Kasvatus- ja perheneuvolasta pyydetään yhä useammin lausuntoa perheen tilasta koskien esimerkiksi lapsen kehitystä, perheen vuorovaikutusta tai lapsen mielipidettä sekä toivomuksia. (Selvitys tuomioistuimelle 2012.)

Lapsen edun nimissä selvitykseen, jonka tuomioistuin on pyytänyt sosiaalilautakunnalta, voidaan kirjata sellaisiakin seikkoja, jotka muun lainsäädännön nojalla on pidettävä salassa (Selvitys tuomioistuimelle 2012). HTL 16.3 §:ssä (818/2000) säädetään salassa-

pidettävien tietojen ilmaisemisesta. Selvitystyö ei ole luottamuksellista, vaan kaikki päätöksenteon kannalta merkitykselliset tiedot tulee avoimesti kirjata selvitykseen ja näin ollen huoltoselvityksen tekeminen poikkeaa luonteeltaan muusta sosiaalityöstä. Selvitykseen kirjattu tieto on näin ollen myös asianosaisjulkista. (Aaltonen 2009, 226, 237.) Salassa pidettävä aineisto kirjataan erilliseen asiakirjaan ja oikeudenkäynti toteutetaan tällöin suljetuin ovin, myös oikeudenkäyntiaineisto on tältä osin pidettävä salassa (Taskinen 2001, 75).

Jos vanhemmat oma-aloitteisesti tarjoavat tapahtumankuvauksia tai muita selvityksiä, ei selvittäjällä ole velvollisuutta ottaa niitä vastaan. Ulkopuolisilla henkilöillä ei ole oikeutta toimittaa tietoja selvityksen tekijälle eikä niitä myöskään voida ottaa huomioon. Tällaisista ulkopuolisista yhteydenotoista tulee kuitenkin tehdä merkintä selvitykseen. (Aaltonen 2009, 234.)

Selvityksen tekemiseen menee yleensä aikaa useampi kuukausi. Selvityksen saaminen kestää käräjäoikeudessa keskimäärin kuusi kuukautta ja noin neljäsosassa tapauksia 7–9 kuukautta. (Aaltonen 2009, 201.) Vielä tässäkin vaiheessa voidaan päätyä sopimusratkaisuun. Tällöin sopimuksen voi vahvistaa sosiaaliviranomainen tai tuomioistuim. (Makkonen 2005, 25.)

Selvityksiin liittyy valitettavasti erilaisia ongelmakohtia. Ongelmakohtia ovat muun muassa selvityksen saamisen kesto tuomioistuimeen, selvityksen laatu ja laajuus vaihtelevat huomattavasti eri kuntien välillä, mutta myös samassa kunnassa eri työntekijöiden välillä. Lisäksi epäselvää saattaa olla minkälaista tietoa tuomioistuimet ratkaisunsa tekemiseksi tarvitsevat. Kritiikkiä on esitetty myös selvityksien tekemisestä heikoin perustein toista osapuolta suosivaksi, jolloin vastapuolen mahdollisuudet tuomioistuimessa heikkenevät merkittävästi. (Valjakka 2002, 49.)

5.4 Väliaikaismääräys

HTL 17 §:n johdosta tuomioistuin voi antaa vireillä olevassa lapsen huoltoa ja tapamisoikeutta koskevassa asiassa väliaikaisen määräyksen. Väliaikaismääräys on tarkoitettu lapsen edun ja aseman suojaamiseksi oikeudenkäynnin aikana ja sillä pyritään yleensä rauhoittamaan lapsen vallitseva tilanne tai palauttamaan se ennalleen, jos sitä on

omavaltaisesti muutettu. Väliaikaismääräys huollosta ja tapaamisoikeudesta annetaan yleensä asianosaisen vaatimuksesta, mutta myös tuomioistuin voi antaa sen viran puolesta. (Aaltonen 2009, 181, 186.)

HTL 17.2 §:n mukaan tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta. Väliaikaismääräys on voimassa, kunnes pääasiassa annetaan ratkaisu, väliaikaismääräys peruutetaan tai sitä muutetaan (HTL 17.3 §). Väliaikaismääräys annetaan yleensä toistaiseksi voimassa olevana, mutta myös määräaikaiset väliaikaismääräykset ovat lisääntyneet. Määräajaksi annettavat väliaikaismääräykset koskevat yleensä tapaamisoikeutta. Väliaikaismääräys on suoraan täytäntöönpanokelpoinen. (Aaltonen 2009, 188–190.)

Väliaikaismääräykset lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta ovat yleistyneet. Väliaikaismääräyksiä annettiin vuonna 2006 joka kolmannessa huoltoriitatapauksessa. (Valkama & Litmala 2006, 51.) Väliaikaismääräys on yleensä tarpeen ainoastaan silloin, kun asian käsittely pitkittyy sosiaalitoimen selvityksen hankkimisen vuoksi. Oikeudenkäynnin pitkä kesto on suurin syy väliaikaismääräysten yleistymiselle. (Aaltonen 2009, 180.)

Auvinen (2006, 234, 337–340) toteaa, että väliaikaismääräyksen ei tulisi vaikuttaa tuomioistuimen lopulliseen ratkaisuun. Kuitenkin tutkimukset ja käytäntö osoittaa, että lopullinen päätös on erittäin usein olennaisilta osin samansisältöinen kuin väliaikaismääräys. (Aaltonen 2009, 181.)

Lapsen huollosta annettava väliaikaismääräys annetaan vain erityisestä syystä (HTL 17.1 §). Lapsen luvaton vieminen ulkomaille tai riski tällaisesta menettelystä voi olla tällainen erityinen syy. Huollosta annettavalla väliaikaismääräyksellä voidaan myös ratkaista tilanne, jossa lapsen koulunkäynti tai tarpeellinen terveydenhuolto esimerkiksi vaarantuu vanhempien erimielisyyksien vuoksi. HTL 9.3 §:n mukainen mahdollisuus jakaa huoltajien tehtäviä koskee myös väliaikaista määräystä. (Aaltonen 2009, 182–183.)

Toisen vanhemman omavaltainen menettely voidaan tarvittaessa estää nopeasti järjestettävällä käsittelyllä ja siellä annettavalla väliaikaismääräyksellä. Tällaisella omavaltaisella menettelyllä voidaan tarkoittaa muun muassa tilanteita, joissa yhteisestä kodista

poismuuttava vanhempi ottaa lupaa kysymättä lapset mukaansa tai lähivanhempi muuttaa lupaa kysymättä lapsen kanssa toiselle paikkakunnalle. Lapsen turvallisuuden vahvistaminen on yksi väliaikaismääräyksen tärkeimmistä käyttöaloista. (Aaltonen 2009, 183–184.)

On tärkeää turvata lapsen yhteydenpito kumpaankin vanhempaan. Tapaamiset tulisi vahvistaa nopealla väliaikaismääräyksellä, jos on todennäköistä, että toinen vanhempi pyrkii rajoittamaan lapsen yhteydenpitoa toiseen vanhempaan tai vanhemmilla on erimielisyyksiä tapaamisten laajuudesta tai muista ehdoista. Sekä lapsen asumiseen että tapaamiseen liittyvä väliaikaismääräys vahvistetaan yleensä samanaikaisesti. Tapaamiset voidaan myös määrätä väliaikaisesti valvotuiksi, jos oikeudenkäynnissä esitetään väitteitä lapsen turvallisuuden vaarantamisesta tapaamisten aikana ja tuomioistuimelle syntyy epäily lapsen turvallisuudesta. (Aaltonen 2009, 185.)

Vanhemmat pääsevät suuressa osassa huoltoriitoja yksimielisyyteen valmisteluistunnossa, lapsen aseman järjestämisestä oikeudenkäynnin ajaksi. Väliaikaismääräys vahvistetaan vanhempien sopimuksen mukaisesti, jos ei ole aihetta epäillä sopimuksen olevan lapsen edun vastainen. Tuomioistuin ratkaisee vaatimuksen väliaikaismääräyksestä, ellei vanhemmat pääse sovintoon. (Aaltonen 2009, 186–187.)

5.5 Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano

1.12.1996 tuli voimaan kokonaan uusi laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (HPTpl 619/1996). Täytäntöönpanoa voidaan vaatia tuomioistuimessa, jos lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua päätöstä tai sosiaalitoimen vahvistamaa sopimusta ei ole noudatettu. HPTpl 1 §:ssä määritellään täytäntöönpanon perusteet. Käytännössä tavallisin täytäntöönpanoperuste on tuomioistuimen päätös tai väliaikainen määräys lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Toinen täytäntöönpanotavissa oleva päätöstyyppi käsittää tuomioistuimen päätökset ja väliaikaiset määräykset siitä, kenen luona lapsen tulee asua sekä päätökset lapsen luovuttamisesta huoltajalleen. (Gottberg 1997, 154.)

HPTpl 1.2 §:n mukaan myös sosiaalihuollon viranomaisen HTL 8 §:n mukaisesti vahvistama sopimus lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja asumisesta on täytäntöönpan-

tavissa kuten tuomioistuimen lainvoimainen päätös. Täytäntöönpano voi tulla kysymykseen myös HPTpl 1.3 §:n tapauksissa, joissa päätöstä tai sopimusta täytäntöönpanon perustaksi ei ole.

HPTpl 1.3 §:ää noudatetaan myös haettaessa lapsen luovuttamista huoltajalleen tai tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa, jos lapsi on jonkun muun, kuin sen hoidossa, jolla huoltajana, tapaamisoikeuden nojalla tai muulla laillisella perusteella on oikeus pitää lasta luonaan, sitä vastaan, jonka hoidossa lapsi on.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoasioiden lukumäärä on lisääntynyt. 2000-luvun alussa käsiteltyjen asioiden määrät ovat vuosittain olleet noin 250 ja 2005 vuodesta lähtien määrä on ollut vuosittain 306–357 tapausta. (Käräjäoikeuksissa loppuun käsitelty...2012; Litmala 2002, 23–24.) Aikaisempien tilastojen mukaan huomattava osa on jäänyt sillensä tai sovittu. Täytäntöönpanoa hakee tavallisimmin lapsen isä. Kaikista asioista 80 prosentissa isä oli hakijana. (Litmala 2002, 23–24.)

Pakkokeinoja päätöksen täytäntöönpanossa ovat uhkasakko ja nouto. Lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevat päätökset jäisivät pelkiksi suosituksiksi, ellei pakkokeinojen mahdollisuutta tunnettaisi. (Valjakka 2002, 92.) Huolto- ja tapaamisasioissa uhkasakon määrääminen kuuluu käräjäoikeuden yksinomaiseen toimivaltaan. Ulosottomiehen on siirrettävä suorassa täytäntöönpanossa asia käräjäoikeudelle, jos hän katsoo, että täytäntöönpano lapsen noutamisen sijasta edellyttäisi uhkasakon asettamista. Johtava periaate koko täytäntöönpanomenettelyssä on lievimmän tehokkaan pakkokeinon käyttö. (Gottberg 1997, 182.) Uhkasakko asetetaan määrältään kiinteänä. Erityisestä syystä uhkasakko voidaan kuitenkin asettaa juoksevana. (HPTpl 18 §.)

Täytäntöönpanosta huolehtivana viranomaisena toimii käräjäoikeus. Yleensä täytäntöönpanosta päättävänä viranomaisena on lapsen asuinpaikan käräjäoikeus. Täytäntöönpanoa voidaan hakea myös siltä käräjäoikeudelta, jonka tuomiopiirissä hakijan vastapuolella on asuinpaikka tai missä lapsi tai vastapuoli oleskelee. (HPTpl 4 §.) Pääsääntöisesti ulosottomies suorittaa noudon (HPTpl 24 §). Lapsen huoltoa koskevan päätöksen täytäntöönpanoa voidaan suoraan hakea myös ulosottomieheltä, jos huoltoa koskevan päätöksen antamisesta on kulunut vähemmän kuin kolme kuukautta (HPTpl 4.2 §). Tämä ei koske kuitenkaan HPTpl 1.3 §:ssä mainittuja tapauksia.

Hakija täytäntöönpanossa on aina joku muu kun lapsi. Lapsen puolesta ei siis voida haakea täytäntöönpanoa epäsäännöllistä tai passiivista huoltajaa tai tapaavaa vanhempaa kohtaan. (Gottberg 1997, 156–157.) (ks. KKO 1991:36). Huoltoa koskevassa päätöksen täytäntöönpanossa tuomioistuin päättää, että lapsen huoltoa koskeva päätös on pantava täytäntöön ja hakijan vastapuoli velvoitetaan luovuttamaan lapsi hakijalle. Täytäntöönpano voidaan määrätä toimitettavaksi joko sakon uhalla tai lapsi määrätään noudettavaksi. (HPTpl 15 §.) Tapaamisoikeutta koskevassa päätöksen täytäntöönpanossa päätös pannaan täytäntöön velvoittamalla hakijan vastapuoli sallimaan lapsen ja hakijan väliset tapaamiset sekä ryhtymään muihin toimenpiteisiin siten kun päätöksessä on määrätty. Täytäntöönpano voidaan määrätä toteutettavaksi uhkasakolla sekä määrätä toimitettavaksi myös lapsen noudolla, jos voidaan pitää todennäköisenä, että tapaaminen muutoin jää toteutumatta, ja jos tähän on lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä. (HPTpl 16 §.) Tuomioistuin voi edellä mainittujen velvoitteiden lisäksi määrätä HPTpl 17 §:ssä mainittuja turvaamistoimia.

Tapaamisoikeuden toteuttamisen suhteen erityisesti LOS 9–10 artiklat sekä EIS 8 artiklan 1 kappale edellyttävät valtion aktiivisia toimenpiteitä lapsen oikeuksien toteuttamiseksi (Valjakka 2002, 92). (Ks. EIT 23.9.1994 Hokkanen vs. Suomi). Tuomioistuin voi pyynnöstä käsittelyn ajaksi tai muutoin väliaikaisesti tai vähäisessä määrin pysyvästi muuttaa tai täsmentää lainvoimaista tapaamisoikeutta koskevia ehtoja, jos se edistää tapaamisoikeuden toteuttamista ja on lapsen edun mukaista (HPTpl 13 §).

Hakemuksen tai ulosottomiehen siirtopäätöksen saavuttua käräjäoikeudelle, on käräjäoikeuden viipymättä annettava kunnan nimeämän sovittelijan tehtäväksi järjestää asiassa sovittelu (HPTpl 6 §). HPTpl 6 §:ssä mainituin perustein sovittelu voidaan jättää myös toimittamatta. Täytäntöönpano raukeaa, jos sovittelu onnistuu ja asianosaiset vapaaehtoisesti suostuvat noudattamaan täytäntöönpantavana ollutta päätöstä tai vaihtoehtoisesti tekevät uuden sopimuksen, jonka sosiaalilautakunta vahvistaa. (Valjakka 2002 99–100.) Sovittelija voidaan kutsua myös istuntoon kuultavaksi (HPTpl 12.1 §).

Täytäntöönpanolle voi olla myös esteitä. Esteenä voivat olla muun muassa HPTpl 14 §:ssä mainitut syyt hakemuksen hylkäämisestä lapsen edun vuoksi. Täytäntöönpanoon ei saa myöskään ryhtyä vastoin lapsen omaa tahtoa, jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta tai lapsen ollessa nuorempi kuin 12-vuotias, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota (HPTpl 2 §). (Ks. KKO 1992:107).

6 YHTEENVETO

Suomessa eroaa vuosittain tuhansia vanhempia. Erojen myötä myös perheitä hajoaa. Vanhemmille tulee perheen hajoamisen myötä mietittäväksi lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tärkeässä asemassa lapsia koskevilla ratkaisuisilla. Lain mukaan määräytyy vanhempien ja viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet sopia ja päättää lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta. Lain mukaan määräytyy myös lapsen etu.

Vanhemmat voivat eri keinoin ratkaista lapsen aseman eron jälkeen. Yksi keino on vanhempien keskinäinen sopiminen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta lain sallimalla tavalla. Tällaisen sopimuksen vanhemmat voivat tehdä sekä suullisesti että kirjallisesti. Sovittelussa saadaan ulkopuolista apua järjestää lapsen asema eron jälkeen. Sovittelun mahdollisuuksia tarjoavat perheasioiden sovittelu ja tuomioistuinsovittelu. Vanhemmalle voi tulla tällöin myös tarve turvautua oikeusapuun. Oikeusapua annetaan valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Tällainen oikeudellinen asia voi olla muun muassa tuomioistuinsovittelu ja lapsen huoltoriita tuomioistuimessa. Vuonna 2010 julkista oikeusapua haettiin eniten avioliitto- ja perheoikeudellisiin asioihin.

Sosiaalitoimissa voidaan vahvistaa lapsen edun mukainen sopimus. Tämä on toinen keino järjestää lapsen asema eron jälkeen. Sopimus voi olla vanhempien keskinäinen sopimus ja muun muassa perheasioidensovittelun avulla syntynyt sopimus. Sosiaalitoimi vahvistaa vuosittain yli 40 000 sopimusta liittyen lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamiseen. Huoltosopimuksissa yli 90 prosentissa on sovittu yhteishuolto. Asumisjärjestelyissä yli 80 prosentissa on sovittu lapsen asumisesta äidin luona. Tapaamisista sovitaan sopimuksin vuosittain yli 19 000 tapauksessa.

Tuomioistuinsovittelu on vaihtoehto perheasioiden sovittelulle. Kolmas keino on vahvistaa sopimus tuomioistuimessa. Tuomioistuinsovittelussa voidaan vahvistaa vain tuomioistuinsovittelun tuloksena syntynyt sopimus. Myös tuomioistuimen sopimuksen on oltava lapsen edun mukainen. Tuomioistuinsovittelu ei ole ollut vielä kovinkaan kauan käytössä soviteltaessa lapsen huoltoa, asumista ja tapaamista. Eikä se ole saanut vakiintunutta asemaa soviteltaessa lapseen liittyvistä asioista.

Neljäs ja raskain keino on ratkaista lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen tuomioistuimessa. Tuomioistuimessa voidaan ratkaista lapsen huoltoriita silloin, kun vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen. Tuomioistuimen on ratkaistava huoltoriita ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Riitaisina asioina vuosittain käsitellään noin neljä – viisi prosenttia kaikista huolto, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista asioista. Määrällisesti se on yli 2000 tapausta vuodessa. Tilastollisesti näyttääkin siltä, että varsinaisasioina käsiteltävien huoltoriitojen määrä on ollut viime vuosina lievässä kasvussa.

Riitatilanteissa tuomioistuin voi pyytää huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain perusteella sosiaalilautakunnalta selvityksen vanhempien ja lapsen tilasta. Tuomioistuimet pyytävät selvityksen noin 55 prosentissa huoltoriitatapauksista. Lautakunnan selvitys on asian ratkaisemisen kannalta ensiarvoisen tärkeä. Tutkimuksien mukaan noin 80–95 prosenttia huoltopäätöksistä tehdään lausuntojen perusteella.

Tuomioistuin voi antaa vireillä olevassa lapsen huoltoriidassa väliaikaisen määräyksen. Väliaikaismääräys on tarkoitettu lapsen edun ja aseman suojaamiseksi oikeudenkäynnin aikana ja sillä pyritään yleensä rauhoittamaan lapsen vallitseva tilanne tai palauttamaan se ennalleen, jos sitä on omavaltaisesti muutettu. Väliaikaismääräys on yleensä tarpeen ainoastaan silloin, kun asian käsittely pitkittyy sosiaalitoimen selvityksen hankkimisen vuoksi. Väliaikaismääräykset lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta ovat yleistyneet. Väliaikaismääräyksiä annettiin vuonna 2006 joka kolmannessa huoltoriitatapauksessa.

Täytäntöönpanoa voidaan vaatia tuomioistuimessa, jos lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua päätöstä tai sosiaalitoimen vahvistamaa sopimusta ei ole noudatettu. Laki lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta säätelee täytäntöönpanoa. Käytännössä tavallisin täytäntöönpanoperuste on tuomioistuimen päätös tai väliaikainen määräys lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Päätöksen täytäntöönpanon pakkokeinoja ovat uhkasakko ja nouto. Ilman pakkokeinoja päätökset lapsen huoltoriidoissa jäisivät pelkiksi suosituksiksi. Tuomioistuin voi määrätä pakkokeinojen lisäksi täytäntöönpanon turvaamiseksi myös turvaamistoimia. Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoasioiden lukumäärä on lisääntynyt viime vuosina. Tavallisimmin täytäntöönpanoa hakee lapsen isä. Kaikista asioista 80 prosentissa isä oli hakijana.

Suomessa on tänä päivänä monta isää, joka ei saa nähdä lastansa. Tarinan isä, josta alussa kerroin, ei ole saanut nähdä tytärtään neljään vuoteen. Näiden tarinoiden takana on erilaisia taisteluita vanhemmuudesta. Huolto- ja tapaamisriidat ovat siviilioikeudellisia asioita, jolloin annettuun päätökseen ei saavuteta oikeusvoimaa. Tällöin vanhemmat voivat jatkaa riitelyä loputtomiin. Riitelyä lapsista ei saada loppumaan ennen kuin toisen vanhemman kiusanteko lakkaa.

LÄHTEET

Aaltonen, A. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu kärjäoikeuksissa 1.1.2011- 31.12.2012, väliraportti. 2012. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012. Helsinki: Oikeusministeriö.

Auvinen, M. 2002. Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Litmala, M. (toim.) 2002. Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto 2002.

Forss, A. & Säkkinen, S. 2010. Lapsen elatus ja huolto. Päivitetty 13.6.2011. Luettu 30.4.2012.

Gottberg, E. 1997. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeudellinen julkaisusarja A:93. Turku.

Gottberg, E. 2007. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 4.painos. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeudellinen sarja A:117. Turku.

HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 96/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lainsäädännöksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanon uudistamisesta.

Hannuniemi, A. 2007. Vanhemmasta vieraannuttaminen-uhka lasten hyvinvoinnille. Oikeustiede 2007. Julkaisusarja 1-126. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Heikkonen, T. 2011. Toisenlainen isänpäivä. Nokian Uutiset 18.11.2011, 2.
Huttunen, J. 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Kaikusalo, S. 2011. Isän merkitys. Päivitetty 8.11.2011. Luettu 4.4.2012.
http://www.jarvenpaanseurakunta.fi/blogi_salme_kaikusalo.asp?id=9537.

Kangas, U. 2006. Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsinki: Oikeustieteellinen tiedekunta.

Kangasjärvi, E. Ensi- ja turvakoti ry:n isätyöntekijä. 2011. Henkilökohtainen tapaaminen 22.8.2011. Sievola, Heli.

Komiteamietintö 1999:1. Isätoimikunnan mietintö. 1999. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kärjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat 2004–2011, vireilletulotapa- ja hakemustiedot. 2012. Tilastokeskus. Päivitetty 2.4.2012. Luettu 5.5.2012.
<http://pxweb2.stat.fi/Dialog/Saveshow.asp>.

Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. 2011. Sosiaaliportti. Lasten suojelun käsikirja. Päivitetty 13.1.2012. Luettu 29.4.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/lapsenhuolto/>.

Lapsen huolto- ja tapaamisoikeussopimuksesta sekä elatusturvasta. 2010. Sosiaaliamies 11/10. Luettu 29.4.2012. http://www.merikratos.fi/asiakirjat/sam_opas_lht_ja_elatus.pdf.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:4. 2010. Lapsiasiavaltuutetun toimisto. Julkaistu 4.11.2010. Luettu 20.1.2012. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=101063&name=DLFE-12936.pdf.

Linnankoski, J. & Valtonen, M. 2008. Erosta elossa-ero-opas miehille. Helsinki: Miessakit ry.

Litmila, M. (toim.) 2002. Lapsi erossa – empiirisiä kuvaajia 1. Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto 2002.

Koskinen, A. 2012. Aamulehti 26.3.2012, A04.

Makkonen, M. 2005. Avio- ja avoero pähkinänkuoressa. Helsinki: Art House.

Miessakit ry. 2012. Luettu 28.4.2012. http://www.miessakit.fi/fi/miessakit_ry.

Mihin asioihin oikeusapua saa. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.4.2012. Luettu 26.4.2012. <http://www.oikeus.fi/5653.htm>.

Millä tuloilla oikeusapu myönnetään. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.4.2012. Luettu 26.4.2012. <http://www.oikeus.fi/5651.htm>.

Mitkä kulut valtio maksaa. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.4.2012. Luettu 26.4.2012. <http://www.oikeus.fi/5660.htm>.

Mistä avustaja. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.4.2012. Luettu 26.4.2012. <http://www.oikeus.fi/5649.htm>.

Oikeusapu. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.4.2012. Luettu 26.4.2012. <http://www.oikeus.fi/4313.htm>.

Perheasioiden sovittelu. 2009. Oikeusministeriön esitteitä. Helsinki: Oikeusministeriö. Päivitetty 8.1.2009. Luettu 6.4.2012. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Perheasioidensovittelu>.

Perheasioiden sovittelu. 2012. Sosiaaliportti. Lasten suojelun käsikirja. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 6.4.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/perheasioidensovittelu/>.

Pettilä, U. & Yli-Marttila, L. 1999. Eron vaiheet. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Pirkanmaan kärjäoikeus 8.5.2012. Henkilökohtainen tiedonanto puhelimitse. Soittaja Sievola, Heli.

Riidan sovittelu tuomioistuimessa. 2009. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.9.2009. Luettu 28.4.2012. <http://www.oikeus.fi/40368.htm>.

Riidan sovittelu tuomioistuimessa. 2011. Oikeusministeriön esitteitä. Helsinki: Oikeusministeriö. Päivitetty 26.5.2011. Luettu 28.4.2012. <http://www.om.fi/esitteet/33981.htm>.

Riita-asian pääkäsittely. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 26.1.2012. Luettu 3.5.2012. <http://www.oikeus.fi/5852.htm>.

Riita-asian ratkaisu. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 26.1.2012. Luettu 3.5.2012. <http://www.oikeus.fi/5849.htm>.

Selvitys tuomioistuimelle. 2012. Sosiaaliportti. Lastensuojelun käsikirja. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 30.4.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/selvitystuomioistuimelle/>.

Siviilisäädyn muutokset 2011. Tilastokeskus 2012. Luettu 21.4.2012. http://www.stat.fi/til/ssaaty/2011/ssaaty_2011_2012-04-20_fi.pdf.

Sund, R. 2007. Ero, isä ja huoltajuustaistelu. Teoksessa Kotro, A & Sepponen, H. (toim.) 2007. Mies vailla tasa-arvoa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Julkinen oikeusapu 2011. Helsinki: Tilastokeskus. Päivitetty 22.11.2011. Luettu 26.4.2012. <http://www.stat.fi/til/julo/index.html>.

Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Helsinki: Stakes, oppaita 46.

Tienvieri, S. 2011. Isien kokemuksia kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Pro gradu.

Unicef. 2012. Mikä on lapsen oikeuksien sopimus? Päivitetty 11.4.2012. Luettu 8.5.2012. <http://www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus>.

Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M. (toim.) 2002. Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto 2002.

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat kärjäoikeuksissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2006:224. Helsinki.

Valvotut tapaamiset. 2011. Sosiaaliportti. Lasten suojelun käsikirja. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 2.5.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/f83fb0ba-5459-47bb-89c1-c1ce4fe6830a.aspx>.

OIKEUSTAPAUKSET

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Nuutinen v. Suomi 27.6.2000

C. v. Finland 9.5.2006

Korkein oikeus

KKO 1988:60

KKO 1991:36

KKO 1992: 107

KKO 2001: 110

KKO 2003: 7

KKO 2003: 126

KKO 2004: 118

KKO 2005:138

KKO 2007:71

KKO 2008:69

Helsingin hovioikeus

S 00/1227, 8.3.2001

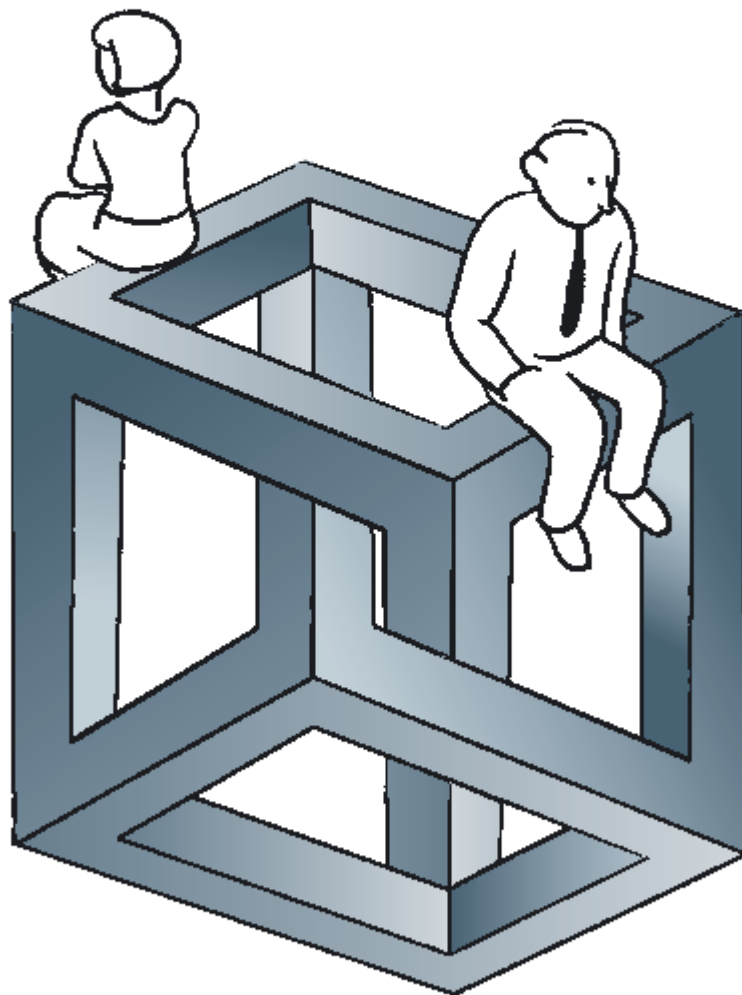
Itä-Suomen hovioikeus

S 01/931, 21.8.2001

LIITTEET

Liite 1. TIETOPAKETTI ISÄLLE ERON JÄLKEEN

Tietopaketti isälle eron jälkeen

SISÄLLYS

1 ISÄ JA LAPSI.....	3
2 LAPSEN HUOLTO, ASUMINEN JA TAPAAMINEN	4
2.1 Lapsen huolto	4
2.1.1 Rajoitettu yhteishuolto.....	5
2.1.2 Oikeus saada lasta koskevia tietoja	6
2.2 Lapsen asumisjärjestely	7
2.3 Lapsen tapaaminen	7
2.3.1 Valvottu tapaaminen ja vaihto	9
3 SOPIMINEN JA SOVITTELU	10
3.1 Vanhempien sopimusvapaus	10
3.2 Sovittelu (sosiaalitoimessa)	11
3.3 Vanhempien tekemä sopimus sosiaalitoimessa	12
3.4 Sovittelu tuomioistuimessa.....	13
3.4.1 Sopimus tuomioistuimessa.....	14
3.5 Oikeusavun turva oikeudellisessa asiassa (myös oikeudenkäynnissä)	14
4 RIIDAN KÄSITTELY TUOMIOISTUIMESSA	18
4.1 Riita-asian käsittelyjärjestys	19
4.2 Olosuhdeselvitys eli selvitys tuomioistuimelle.....	20
4.3 Väliaikais määräys	23
4.4 Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano	24
LÄHTEET	26
LIITTEET	
LIITE 1. Kaavio lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasian etenemisestä	
LIITE 2. Sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta	
LIITE 3. Sopimus lapsen tapaamisoikeudesta	
LIITE 4. Liite sopimukseen lapsen huolto- ja tapaamisoikeudesta	
LIITE 5. Oikeusavun koelaskelma	

1 ISÄ JA LAPSI

Nykyään miehet ja isät yhä kasvavassa määrin ottavat vastuuta perhe-elämästä. Isät ovat mukana lastensa hoivaamisessa ja kasvatuksessa. Hoiva ja hellyys ovat yhtä olennaisia ominaisuuksia mieheydessä ja isyydessä kuin naiseudessa ja äitiydessä. Isän läheisyyden nähdään merkitsevän hyvin paljon sekä poikien että tyttöjen kehitykselle. Yläasteikäisille isän läheiset vaikutukset ja hoiva ilmenevät tyttöjen parempana älyllisenä suorituskykynä ja koulumenestyksenä. Pojilla puolestaan se lisää sosiaalista kyvykkyyttä ja heille samaistuminen todelliseen isähahmoon on tärkeää. Lastenpsykiatri Jukka Mäkelän mukaan lapsen elämässä isän osallisuus tukee lapsen sosiaalista ja älyllistä kehitystä, itsetunnon vahvistumista sekä tunnetaitojen kehittymistä. Isän merkitystä lapselle voidaan eri ammattilaisten silmissä katsoa monelta eri kantilta, kuitenkin kukaan ei kiistä isän tärkeyttä lapselle.

Perheiden koossapysymisestä on tullut entistä epävarmempaa ja usea avioliitto päättyy eroon. Avioerossa lapsi voi menettää toisen tärkeäksi koetun vanhemman, lähinnä isän. Miehillä onkin suuri pelko lapsiensa menettämisestä eron yhteydessä. Erotilanteissa isät haluavat saada lapsiinsa samanlaisia oikeuksia kuin äidit. Isät toivovat, että erotilanteissa äitiä ei aina pidettäisi niin vahvasti ensisijaisena vanhempana. Sosiaali- ja oikeustoimen asiakkaina miehen ja naisen tulisi olla lähtökohtaisesti eroasioissa tasavertaisia. Kuitenkaan aina tämä ei näytä toteutuvan.

Vanhempien erossa lapsen kannalta keskeistä on lapsen suhteen säilyminen molempiin vanhempiin. On tärkeää ottaa huomioon lapsen etua arvioitaessa myönteiset ja läheiset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus säilyttää yhteys vanhempiinsa, sisaruksiinsa, sukulaisiinsa ja ystäviinsä. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempien välillä. Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. On tärkeää, että lapsella on mahdollisuus sisäistää molemmista vanhemmistaan myönteinen kuva. Tämä auttaa oman identiteetin luomisessa. Lapsen etuun kuuluu käytännön asioiden lisäksi myös henkisiä, sosiaalisia, moraalisia ja eettisiä ilmiöitä. Lapsen etua on esimerkiksi se, että lapsi voi arvostaa vanhempiaan ja kokea olevansa rakastettu ja arvostettu.

2 LAPSEN HUOLTO, ASUMINEN JA TAPAAMINEN

2.1 Lapsen huolto

Lapsen huollon ja edunvalvonnan käsitteellä tarkoitetaan vastaamista alle 18-vuotiaan lapsen asioista, joissa yleisen käytännön mukaan tarvitaan vanhempien lupa, päätös tai mukanaolo. Lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaaminen on huoltajan tehtävä. Jokapäiväisen kasvatuksen ja hoidon lisäksi tällaisia asioita ovat mm. lapsen oikeudelliset asiat, omaisuus, asuinpaikka, koulunkäynti, terveydenhoito ja passiasiat. Huolto voidaan eron jälkeen ratkaista joko yhteishuoltona tai yksinhuoltona. Yhteishuollossa molemmat vanhemmat jatkavat huoltajina yhdessä. Yksinhuollossa huoltajuus on vain toisella vanhemmalla. Ellei huollosta tehdä sopimusta tai päätöstä, jatkuu huolto yhteisenä.

Yhteishuollon tarkoitus on, että vanhemmat pyrkivät yhteistyössä keskustelemaan ja päättämään lasta koskevista asioista. Vanhempi, jonka luona lapsi asuu, päättää pienemmistä arjessa kohdattavista asioista. Lapsen yhteishuollolla on myös juridinen merkitys käytännön asioissa. Luopuessaan huoltajuudesta luopuu myös oikeuksistaan vaikuttaa lapsen elämään.

Seuraavilla esimerkeillä saa käsitystä yhteishuollon merkityksestä lasta koskevista asioista:

Matkustelu: lapsen matkustaessa ulkomaille toisen vanhemman kanssa tarkoittaa käytännössä sitä, että tällöin tarvitaan myös toiselta vanhemmalta suostumus passin hankintaan. Tavallista lomamatkaa yleensä toinen vanhempi ei turhaan voi estää, mutta esimerkiksi maasta pois muuttamiseen voi vaikuttaa.

Terveydenhuolto: terveydenhuollossa lasta koskevan sairaalahoidon osalta saatetaan tarvita molempien vanhempien suostumus. Yhteishuoltajuudella on merkitystä myös siinä, että terveystietoa antavat samalla tavalla lasta koskevia tietoja molemmille huoltajille.

Sukunimi: yhteishuoltajuudessa toiselta vanhemmalta on kysyttävä lupa myös silloin, jos lapsen sukunimi halutaan muuttaa esimerkiksi uudelleenavioitumisen takia.

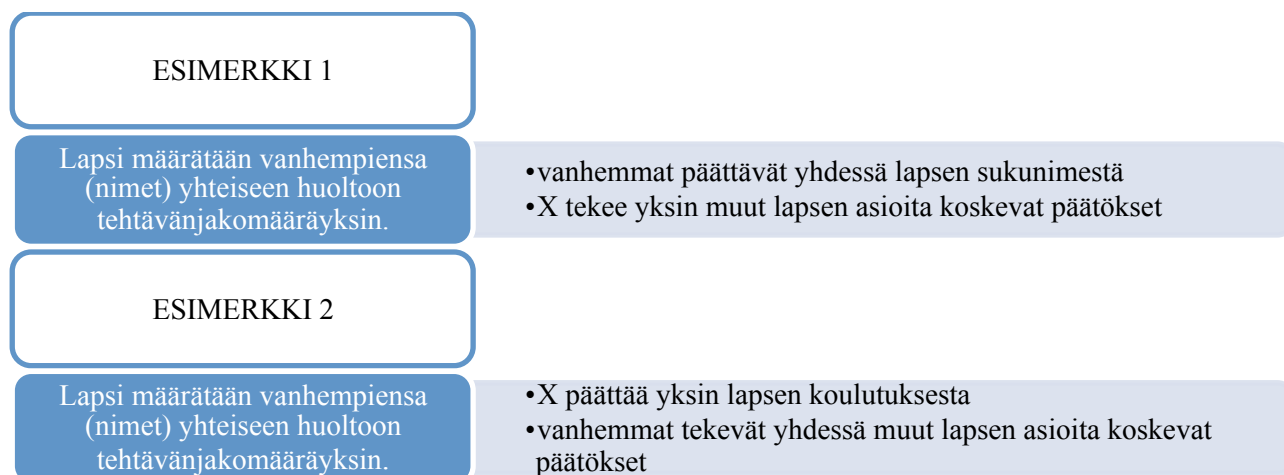
Muuttaminen: muuttamisesta paikkakunnalta toiselle on yhteisesti keskusteltava asia, tosin toinen osapuoli ei muuttamista voi estää, mutta muutto aiheuttaa väistämättä muutoksia myös yhteishuollon toteutumismahdollisuuksiin ja tapaamiskäytäntöihin.

2.1.1 Rajoitettu yhteishuolto

Tuomioistuin voi määrätä tehtävien jaosta huoltajien kesken. Tehtävien jaolla tarkoitetaan sitä, että huoltajien yhteisen päätöksenteon piiristä erotetaan erikseen yksilöityjä seikkoja, joista toinen vanhempi päättää yksin tai huoltajien yhteisen päätöksenteon piiriin jätetään vain päätöksessä yksilöidyt asiat muun päätösvallan jäädessä toiselle huoltajalle. Tällöin puhutaan työnjakomääräyksestä, josta päättäminen kuuluu ainoastaan tuomioistuimelle. Sosiaalitoimessa voidaan sen sijaan neuvotella työnjaon mahdollisuuksista vanhempien näin halutessa. Tuomioistuimessa voidaan vahvistaa vanhempien keskenään sopima työnjakomääräys, jos sopimus on lapsen edun mukainen.

Tuomioistuin ei voi päättää yksittäisestä erimielisyydestä lapsen huoltoon liittyen, esimerkiksi mihin kouluun lapsi menee. Tehtävien jaosta voidaan päättää vain huoltajien kesken. Näin ollen työnjakomääräyksen sisältävä päätös tarkoittaa vanhempien yhteishuoltoa siinäkin tapauksessa, että huoltajien yhteinen päätösvalta rajoittuu vain johonkin yksittäiseen kysymykseen esimerkiksi lapsen sukunimestä päättämiseen. Yksinhuoltoon ei voida liittää määräyksiä, joilla huollosta erotetulle vanhemmalle annetaan oikeus osallistua päätöksentekoon joissain lapsen asioissa.

Työnjakomääräys on käyttökelpoinen varsinkin silloin, kun vanhempien erimielisyys kohdistuu joihinkin yksittäisiin lasta koskeviin asioihin. Tehtävien jakamisella voidaan välttää toisen vanhemman erottaminen lapsensa huollosta. Työnjakomääräyksestä kirjataan väestötietorekisteriin ainoastaan tieto: ”huolto on jaettu”. Tämän merkinnän myötä huoltaja joutuu tuomioistuimen päätöksellä osoittamaan huoltajuutensa sisällön asioidessaan viranomaisen kanssa. Päätökseen on hyvä kirjata maininta päätöksen esittämisvelvollisuudesta. Huoltajien kesken vahvistettu työnjako tulisi ilmetä myös lapsen virkatodistuksesta.

Kuvio 1. Huoltajan tehtävien jakoa koskevia päätöksiä

2.1.2 Oikeus saada lasta koskevia tietoja

Huoltoratkaisua tehtäessä on muistettava, että huollosta kokonaan erotettu vanhempi on tapaamis-oikeudesta huolimatta erillään lapsen elämästä. Yksinhuoltaja on oikeutettu yksin tekemään kaikki lapsen kannalta tärkeät päätökset. Yksinhuoltaja voi mm. kieltää viranomaisia antamasta lasta koskevia tietoja huollosta erotetulle vanhemmalle. Tilanteissa, joissa edes työnjakoyhteishuolto ei ole mahdollinen, voidaan toiselle vanhemmalle erillismääräyksin antaa oikeus saada lapsestaan tietoja sopimuksessa tai päätöksessä nimetyiltä viranomaisilta esimerkiksi päivähoidosta, koulusta tai terveydenhuollosta.

Jos huollosta erotetulle vanhemmalle vahvistetaan tietojensaantioikeus, on päätöksessä oltava tieto, että kyseessä on huoltajalle kuuluva oikeus saada tietoja. Tämä sen vuoksi, koska vain lapsen edustaja voi saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja.

Lapsi määrätään X:n huoltoon. Z:lle vahvistetaan huoltajalle kuuluva oikeus saada lasta koskevia tietoja viranomaisilta (mahdollinen yksilöinti). Osoittaakseen oikeutensa Z:n tulee tarvittaessa esittää tämä päätös viranomaisille.

2.2 Lapsen asumisjärjestely

Vanhemmat voivat sopia lapsen asumisesta keskenään monin eri tavoin ja milloin tahansa avioero-prosessin aikana tai sen jälkeen. Lapsen edun tulee olla lähtökohtana asumisjärjestelyissä. Asumisratkaisut ovat usein vaikein asia, koska sen mukaan ratkaistaan myös muut sopimussisällöt eli kuka on tapaava vanhempi, kuka elatusmaksun suorittaja ja kuka tai ketkä ovat huoltajia.

Asumisesta voidaan sopia mm. seuraavanlaisesti:

- lapsi asuu isän luona
- lapsi asuu äidin luona
- lapsi asuu vuorotellen kummankin luona
- sisarukset asuvat saman tai eri vanhemman luona
- vanhemmat asuvat vuorotellen lapsen asuinpaikassa

Virallisesti lapsen tulee kuitenkin asua yhdessä paikassa, jossa hän on kirjoilla. Pysyvän asuinpaikan mukaan määräytyvät myös lapsen päiväkotia ja koulu. Lapsi voidaan ottaa lukuun vain yhden ruokakunnan jäsenenä asumistukea ja muita sosiaalisia etuja myönnettäessä, vaikka lapsi tosiasiallisesti olisi molempien vanhempien luona lähes yhtä paljon. Asumisratkaisun myötä vanhemmasta, jonka luona lapsi asuu, tulee lapsen lähivanhempi ja tapaavasta vanhemmasta tulee etävanhempi.

2.3 Lapsen tapaaminen

Sovussa toimivat vanhemmat voivat toteuttaa lapsen tapaamisoikeutta haluamallaan tavalla ja tarvittaessa poiketa vahvistetusta sopimuksesta. Oikeudellinen sääntely on tapaamisoikeuden kohdalla vähäistä. Vaikka tapaamisjärjestelyt ovat melko vakiintuneita, ei niiden standardointi ole kuitenkaan välttämättömyys.

Tapaamissopimuksen myötä lapset tietävät, milloin ovat isän tai äidin luona ja vanhemmat voivat järjestää oman aikataulunsa ja vapaa-aikansa paremmin ottaen lapsensa huomioon. Sopimuksella on myös juridinen merkitys ja sen voimassaolon myötä halutaan pitää tapaamisista kiinni puolin ja toisin.

Lapsella on oikeus vanhempien erosta huolimatta pitää yhteyttä molempiin vanhempiin. Tapaamisoikeuden on tarkoitus edistää ja suojata lapsen turvallista ja tasapainoista suhdetta kumpaankin vanhempaan. Laissa ei ole suoranaisesti säädetty sanktioita lapsen tapaamisoikeuden loukkaamiselle. Tapaamisten perusteeton estäminen tai niiden laiminlyönti saattaa kuitenkin johtaa huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen muuttamiseen. Hallituksen esityksessä (224,1982 vp, 13) todettiin, että tapaamisoikeus voidaan ääritapauksessa poistaa sen johdosta, että lasta tapaa-va vanhempi on käyttäytymisellään tai laiminlyömällä toistuvasti tapaamisia selvästi vaarantanut lapsen tasapainoista tunne-elämän kehitystä ja hyvinvointia.

Tapaamissopimuksessa voidaan sopia normaalin viikkorytmin lisäksi lomien sekä juhlapyhien viettoa. Lisäksi voidaan sopia sähköposti-, puhelin- ja tekstiviestiyhteydenpidosta. Laajennettu tapaamisoikeus on edelleen käsitteenä käytössä, mutta sen tarkoitus on muuttunut. Tänä päivänä laajennettu tapaamisoikeus katsotaan hyvinkin yksilöllisesti lapsen tilanteen ja vanhempien voimavarojen mukaan eli käytännössä vuoroviikko-järjestelmästä parin tunnin päivittäisiin tapaamisiin saakka. Tapaamisista sovittaessa on myös hyvä sopia, että isänpäivät lapsi on isänsä luona säännömukaisesta tapaamisoikeudesta riippumatta.

Täytäntöönpanon kannalta on hyvä sopia tapaamisoikeus mahdollisimman tarkasti. Suositeltavaa on käyttää yksityiskohtaisia ajan ja paikan ilmaisuja. Esimerkiksi ” lapsella on oikeus tapaamiseen parittomien viikkojen perjantaina klo 16 sunnuntaihin klo 18 asti”. On muutenkin hyvä ratkaisu sitoa tapaamiset parillisiin tai parittomiin viikonloppuihin kalenterinumeroinnin mukaan. Tällöin ei pääse syntymään epäselvyyksiä siitä, mikä on kuukauden ensimmäinen tai toinen viikonloppu.

Mahdollisten ristiriitojen välttämiseksi lapsen noutaminen ja palauttaminen kannattaa sitoa kellonaikoihin. Tämä on ratkaistavissa riittävän, muttei liian väljillä haku- ja takaisintuontiajoilla. Tällöin ei esimerkiksi 15 minuutin myöhästymistä nähdä tapaamisen peruuntumisena. Tapaamislausetta voidaan täsmentää esimerkiksi seuraavanlaisesti ” lapsi on haettava perjantaina klo 16 ja 18 välillä sillä uhalla, että jos lasta ei tuolloin haeta, katsotaan tapaaminen kyseisen viikonlopun osalta rauenneeksi.” Sopimukseen on hyvä myös kirjata lapsen kuljetus tapaamisiin ja kotiin sekä kuka huolehtii kuljetuksista ja vastaa kustannuksista. Vanhemmat voivat liittää sopimukseen myös lisäehtoja esimerkiksi lapsen nukkumaanmenoajoista. Viranomaiskeinoin tällaiset lisäehdot eivät ole pantavissa täytäntöön.

Lomatapaamisista on hyvä sopia yhtäjaksoinen vähimmäisaika, jonka tapaava vanhempi viettää lomastaan lasten kanssa. Tapaamissopimuksessa voidaan vanhemmille asettaa määräpäivä, jolloin lomasta on kirjallisesti sovittava, esimerkiksi kesäloman kohdalla huhtikuun loppuun mennessä. Jollei tuolloin saada sopimusta aikaan, loma pidetään tapaamissopimuksessa ilmoitettuna aikana.

Esimerkki lomajärjestely lausekkeesta:

Z oikeutetaan pitämään lasta luonaan kesäloma-aikana yhtäjaksoisesti kaksi viikkoa vuosittain X:n ja Z:n viimeistään 30.4. kirjallisesti sopimana aikana. Jos sopimukseen ei päästä, luonapito-oikeus alkaa heinäkuun ensimmäisenä sunnuntaina kello 18 ja päättyy kahden viikon kulluttua sunnuntaina kello 18. Ellei Z viimeistään 15.5. anna kirjallista ilmoitusta luonapito-oikeutensa käyttämisestä tänä ajanjaksona, luonapito-oikeus katsotaan kyseiseltä vuodelta rauenneeksi.

2.3.1 Valvottu tapaaminen ja vaihto

Valvottuja tapaamisia voidaan järjestää erilaisista tilanteista johtuen. Valvottuja tapaamisia harkitaan yleensä silloin, kun lapsen ja vanhemman väliseen tapaamiseen liittyy lapsen kohdistuvaa uhkaa ja erityistä huolta. Valvottuja tapaamisia voidaan järjestää myös silloin, kuin tapaamisiin ei liity varsinaista huolta tai uhkaa lapsen kannalta. Tällainen voi olla esimerkiksi silloin, kun lapsi ei ole tavannut vanhempansa lainkaan tai yhteydenpito on ollut erittäin vähäistä. Tapaamiset voidaan myös järjestää perustellusta syystä eriasteisesti valvottuina, jos lapsen ja vanhemman tapaamiset eivät toteudu tavalliseen tapaan etävanhemman kotioloissa. Tuetut tapaamiset ovat myös mahdollisia. Tällöin riittää, että valvoja on tapaamispaikan tiloissa ja tarvittaessa saatavilla.

Valvotut tapaamiset voidaan järjestää vanhempien yhteisellä sopimuksella, oikeuden päätöksellä tai oikeuden väliaikaisella päätöksellä esimerkiksi olosuhdeselvityksen ajaksi. Valvotuissa tapaamisissa on aina joku lapselle tuttu ja turvallinen henkilö tai viranomainen mukana, joka huolehtii tapaamisen turvallisuudesta. Valvottuja tapaamisia voidaan järjestää lapsen kotona, isovanhempien tai muiden sukulaisten luona, kunnan, yhdistyksen tai järjestön tiloissa, joissa valvojana toimii työntekijä tai viranomainen. Ulkopuolinen valvoja voi olla välttämätön silloin, jos esimerkiksi tarvitaan tietoa oikeuden päätöksenteon pohjaksi, koska sukulainen tai tuttava ei välttämättä pysty objektiivisesti lapsen näkökulmasta arvioimaan tilannetta.

Jos vanhemmat ovat sopineet valvotuista tapaamisista yhdessä, tulevat kustannukset myös vanhempien maksettaviksi. Vanhemmat voivat tarvittaessa ostaa palvelun mm. ensi- ja turvakodilta. Jos tapaamisten rajoittamisesta tai lopettamisesta ei päästä yksimielisyyteen, joudutaan asiasta hakemaan oikeuden päätös.

Valvotulla vaihdolla tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsen vaihtotilanteisiin liittyy ongelmia. Lapsen haku- ja noutotilanteisiin voi liittyä lasta vaurioittavaa riitaa, väkivallan uhkaa tai vanhempien väliin tulehtumista niin, ettei vanhempien kohtaaminen ole mahdollista. Tällöin lapsen tapaamiseen liittyvään vaihtotilanteeseen tarvitaan turvallinen kolmas henkilö.

3 SOPIMINEN JA SOVITTELU

3.1 Vanhempien sopimusvapaus

Lapsen asumisesta, huollosta ja tapaamisesta vanhemmat voivat tehdä sopimuksen sekä suullisesti että kirjallisesti. Kirjallisesti tehdystä sopimuksesta on se hyöty, että jälkepäin voidaan kiistattomasti osoittaa, mistä sovittiin. Sopimuksella voidaan määritellä huollon muoto, kumman vanhemman luona lapsi ensisijaisesti asuu sekä tapaamisoikeus etävanhempaan. Vanhemmat voivat käydä sovittelussa ja sosiaalitoimessa keskustelemassa ja myös sen jälkeen tehdä sopimuksen valitsemaalla tavalla. Vanhemmat voivat vahvistaa sopimuksensa sosiaalitoimessa tai jättää sen vahvistamatta. Vain vahvistettu sopimus on täytäntöönpanokelpoinen. Hakemuksen täytäntöönpanosta on kerrottu tarkemmin kappaleessa 4.4.

Vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta seuraavilla tavoilla:

- lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti
- lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä
- lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle
- lapsella on oikeus vanhempien sopimalla tavalla pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu

Edellä mainitun mukaisesti vanhemmat voivat sopia myös mm. sosiaalitoimessa ja tuomioistuinsovittelussa.

3.2 Sovittelu (sosiaalitoimessa)

Perheasioiden sovittelu
<ul style="list-style-type: none"> • perheasioiden sovittelusta voi saada apua mm.:   <ul style="list-style-type: none"> ➤ perheen omien keinojen loppuessa ➤ tarvitaan muuten tukea ➤ halutaan saada ulkopuolisen henkilön arvio tilanteesta   • voi hakea mihin tahansa perheen ristiriitaan missä vaiheessa tahansa • maksuton ja vapaaehtoinen • luottamuksellinen   <ul style="list-style-type: none"> ➤ sovittelija ei saa kertoa kenellekään mitään sovittelussa esiin tulleista asioista ilman perheen nimenomaista lupaa ➤ sovittelija ei saa ilmaista sovittelussa saamiaan tietojaan myöskään tuomioistuimelle   • sovittelija voi tehdä ilmoituksen kunnan lastensuojeluviranomaisille   <ul style="list-style-type: none"> ➤ lapsen tilanne edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä   • sovittelijalla ei ole oikeutta viran puolesta hankkia perheestä tietoja viranomaisilta, ellei perhe sitä nimenomaisesti toivo • kunnan sosiaalitoimesta saa tiedon palveluntarjoajasta • sovittelijoina ovat yleensä sosiaalitoimistojen kasvatus ja perheneuvoloiden työntekijät, voi saada myös kirkon perheasioiden neuvottelukeskuksista • voidaan käyttää myös silloin, kun lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen noudattamisessa ilmenee ristiriitoja • useimmiten merkitsee henkilökohtaisia keskusteluita ja neuvotteluita sosiaalityöntekijän tai psykologin kanssa, joihin voi osallistua kaikki perheenjäsenet tai osa heistä • voidaan keskustella ja pyrkiä ratkaisuihin mm.:   <ul style="list-style-type: none"> ➤ vanhemmuusyhteistyön rakentamisesta ➤ lapsia koskevista asumis- huolto - ja tapaamissopimusten aikaansaamisesta   • pyritään löytämään tasapuolinen, kaikkien perheenjäsenten hyväksymä ratkaisu • tarkoitus on selventää lakien antamia vaatimuksia ja mahdollisuuksia • sovittelijan tehtävä on varmistaa, että syntyneet sopimukset ovat lapsen edun mukaisia

Kuvio 2. Lapsen huollon, asumisen ja tapaamisen sovittelu sosiaalitoimessa

3.3 Vanhempien tekemä sopimus sosiaalitoimessa

Sopimuksen teko sosiaalitoimessa ei ole sidoksissa sovitteluun. Sovittelun tuloksena voi syntyä sopimus. Vanhemmilla on oikeus miettiä sopimuksen tekoa ja on hyvä tietää, että sopimuksen tekeminen ei ole sidottu mihinkään tarkkaan aikaan tai hetkeen. Sopimus sosiaalitoimessa lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta tehdään kirjallisesti. Molempien vanhempien tulee se myös allekirjoittaa. Sopimus on täytäntöönpanokelpoinen, jos se vahvistetaan. Lapsen asuinkunnan lastenvalvoja vahvistaa sopimuksen.

Samassa sopimuksessa voidaan sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta ja tämä onkin yleisin tapa. On myös mahdollista, että näistä sovitaan erikseen. Sopimus on kuitenkin aina vahvistettava, jotta se olisi täytäntöönpanokelpoinen. Yksimielinen ja lapsen edun mukainen sopimus yleensä vahvistetaan ilman erityisen perusteellista tutkintaa. Tarvittaessa viranomaisen tulee neuvoa vanhempia, sekä kysymyksin varmistaa, ettei sopimus perustu puutteelliseen tietoon lain sisällöstä tai mahdolliseen väärinkäsitykseen. Vahvistettua sopimusta voidaan myöhemmin muuttaa, jos esimerkiksi olosuhteet ovat muuttuneet. Muutettu sopimus on myös vahvistettava. Sopimuksen muuttamiseen ilman vanhempien suostumusta sosiaaliviranomaisella ei ole oikeutta.

Sopimus lapsen asumisesta ja huollosta on aina toistaiseksi voimassa. Tapaamisoikeudesta voidaan tehdä sopimus porrastettuna erilaiseksi eri ikäkausille tai se voi myös olla määräaikainen. Määräaikaisissa sopimuksissa on vaarana, että joudutaan sopimuksettomaan tilaan eli ei saada uutta sopimusta myöhemmin aikaiseksi. Ratkaisuna tähän on, että sopimuksessa mainitaan sopimuksen olevan edelleen voimassa esimerkiksi vuoden kerrallaan, ellei uutta sopimusta solmita.

3.4 Sovittelu tuomioistuimessa

Tuomioistuinsovittelu
<ul style="list-style-type: none"> • voidaan sovittaa kärjäoikeudessa • vaihtoehto perheasioiden sovittelulle • maksullista, molemmat osapuolet vastaavat omista kuluistaan • vähemmän kustannuksia kuin oikeudenkäynnistä • molempien osapuolien halutessa • haetaan vapaamuotoisella hakemuksella, jossa lyhyesti kuvataan mitä ja keitä erimielisyys koskee sekä mitä edellytyksiä asian sovittelukselle hakijan mielestä on, myös molempien osapuolien yhteystiedot tulee mainita • voi pyytää jo ennen oikeudenkäyntiä tai vireillä olevassa oikeudenkäynnissä • voidaan pyytää tietty tuomari • saa käyttää myös oikeudellista avustajaa • sovittelija voi myös asiantuntemusta tarvitessa osapuolien suostumuksella käyttää asiantuntijaa, jonka osapuolet maksavat • voi hakea oikeusapua • etenee neuvotteluina, tuomari voi neuvotella sekä osapuolten kanssa yhteisesti että kummankin kanssa erikseen, tarpeen mukaan muita henkilöitä voidaan kuulla • perustuu enemmän kohtuusnäkökohtiin kuin tiukkaan lain soveltamiseen • lapsen etu turvataan • yleensä julkista, sovittelijan ja yhden osapuolen neuvottelu on yleisöltä suljettu, osapuolen halutessa muukin sovittelun osa voidaan toimittaa suljettuna • pöytäkirjaa ei pidetä eikä keskusteluita tallenneta • päättyy sovinnon vahvistamiseen, osapuolien ilmoitukseen muusta sovinnosta, jommankumman osapuolen haluttomuudesta jatkaa tai tuomarin lopetuksesta, jos hän havaitsee, ettei sovinnolle ole tosiasiaa edellytyksiä • sovittelussa esiin tulleisiin seikkoihin ei voi vedota kumpikaan osapuoli oikeudenkäynnissä • myös hovioikeudessa voidaan sovittaa kärjäoikeudessa ratkaistua riita-asiaa

Kuvio 3. Lapsen huollon, asumisen ja tapaamisen sovittelu tuomioistuimessa

3.4.1 Sopimus tuomioistuimessa

Tuomioistuinsovittelussa sovinnon synnyttyä, sen ehdot voidaan kirjoittaa sopimusasiakirjaksi. Asiakirja voidaan vahvistaa osapuolten pyynnöstä, jolloin sopimuksesta tulee täytäntöönpanokelpoinen. Muutoksenhakusäännöt koskevat myös sovinnon vahvistamista. Muutosta sovinnon vahvistamispäätökseen voi hakea ilmoittamalla käräjäoikeudelle tyytymättömyytensä viikon kuluessa ja toimittamalla 30 päivän kuluessa muutoksenhaku käräjäoikeuteen. Jos sopimusta ei vahvisteta, se on tavallinen osapuolten välinen heitä sitova sopimus.

3.5 Oikeusavun turva oikeudellisessa asiassa (myös oikeudenkäynnissä)

Oikeusapua myönnetään valtion varoin henkilöille, jotka tarvitsevat asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Tällä tarkoitetaan sitä, että kansalainen voi saada itselleen oikeudellisen asian hoitamista varten avustajan kokonaan tai osittain valtion varoilla ja se kattaa kaikki oikeudelliset asiat. Jos hakijalla on omassa vakuutuksessa oikeusturva, josta asian kulut voidaan korvata, ei oikeusapua yleensä myönnetä. Omasta vakuutusyhtiöstä voi kysyä oikeusturvavakuutuksesta.

Oikeusapua voi saada sekä oikeudenkäyntiin liittyvissä asioissa että muissa asioissa. Oikeudenkäyntien ohella oikeusapuun kuuluvat myös muut asianajopalvelut. Tällaisia palveluita ovat esimerkiksi oikeudellinen neuvonta, vastapuolen kanssa käytävät sovintoneuvottelut ja asiakirjojen laadinta sekä valitusten teko. Näihin oikeusapua antavat vain julkiset oikeusavustajat, valtio ei korvaa yksityisiä avustajia. Oikeusavun hakija voi valita avustajakseen oikeudenkäyntiasioihin joko julkisen oikeusavustajan tai yksityisen avustajan. Yksityinen avustaja voi olla asianajaja tai muu lakimies ja julkinen oikeusavustaja on lakimies, joka työskentelee valtion oikeusaputoimistossa. Jos asia on senlaatuinen, että hakija pystyy sen itsekin hoitamaan esimerkiksi yksinkertainen hake-
musasia kuten riidaton avioero, ei tuomioistuinkäsittelyyn myönnetä avustajaa.

Oikeusapua hakijalle myönnetään tulojen, menojen ja elatusvelvollisuuden eli käyttövarojen perusteella. Näiden perusteella määräytyy, saako hakija oikeusapua ilmaiseksi vai omavastuuta vastaan. Avustajan palkkion ja korvaukset valtio maksaa kokonaan tai osittain käyttövaroista ja talletuksista riippuen. Avustajan palvelut katetaan enintään 80 tunnilta, ellei tuomioistuin päättä oikeusavun jatkamisesta. 80 tunnin katto on ehdoton tuomioistuimen ulkopuolisessa asiassa.

Oikeusavun saajalle valtio maksaa kokonaan tulkkauspalkkiot, käänköskulut, todistelupalkkiot tuomioistuimessa ja tarpeelliset todistelukustannukset esimerkiksi lääkärinlausunnot. Tuomioistuinten ja muiden viranomaisten asiakirjat, jotka ovat tarpeen asian hoitamista varten, viranomaisten asiakirjojen jäljennökset, tiedoksiannot ym. sekä viralliset lehden kuulutukset oikeusavun saaja saa maksutta. Korvauksettomaan oikeusapuun oikeutettu hakija, jonka ei katsota tarvitsevan avustajaa, voi saada vapautuksen edellä mainituista maksuista eli viranomaisten asiakirjoista jne. Vastapuolen oikeudenkäyntikuluja ei makseta siinä tapauksessa, että oikeusapua saanut häviää jutun.

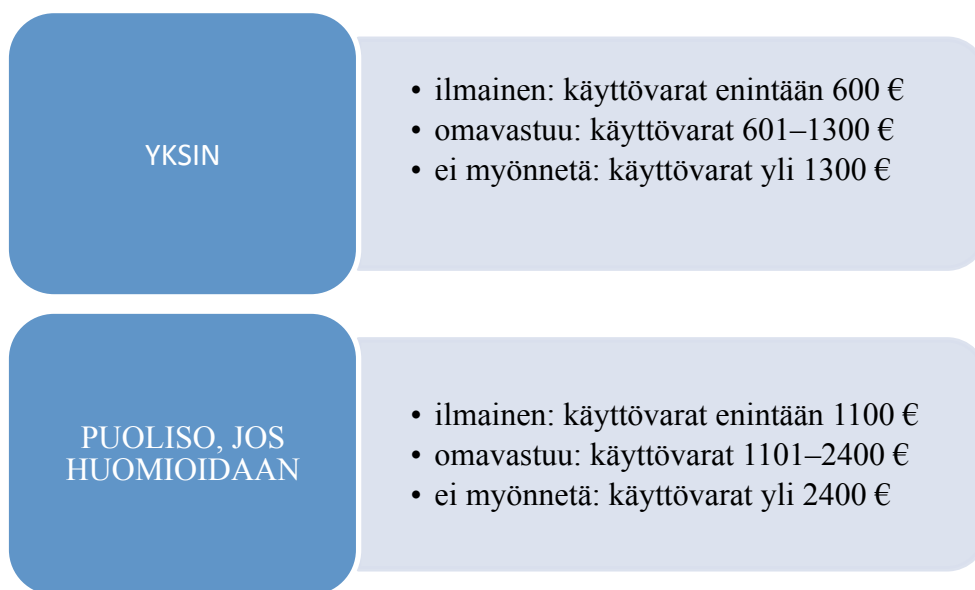
Oikeusapua haetaan valtion oikeusaputoimistolta. Oikeusapua on mahdollista hakea miltä tahansa oikeusaputoimistolta. Käytännöllisiltä on kuitenkin asioida lähimmässä toimistossa. Oikeusapua hakiessa tulee hakijan esittää selvitys tuloistaan, vähennettäväksi vaadittavista menoista, omaisuudesta, veloista sekä esittää selvitys asiasta, johon oikeusapua haetaan. Hakijan tulee lisäksi esittää mahdollinen oikeusturvavakuutus. Oikeudenkäyntiasiaissa hakijan yksityinen avustaja voi myös tehdä oikeusapuhakemuksen.

Oikeusaputoimisto tekee päätöksen oikeusavusta sekä oikeudenkäyntiasioissa että muissa asioissa. Kirjallisessa päätöksessä mainitaan asia, johon oikeusapua myönnetään, hakijan taloudellinen asema, tuomioistuin, jossa asia käsitellään, mitä etuuksia oikeusapuun sisältyy, oikeusavun saajan mahdollinen omavastuuosuus, avustajan nimi sekä päivämäärä, josta lukien etu on voimassa. Jos hakijalle on myönnetty korvausapua korvauksetta ja hakijalla on oikeusturvavakuutus voi valtio maksaa oikeusturvavakuutuksen omavastuuosuuden. Jos hakijan oikeusapuhakemus hylätään, voi muutosta päätökseen vaatia ratkaisupyynnöllä. Hylätyn päätöksen yhteydessä hakija saa valitusohjeet. Alla on selvitystä ja muutamia esimerkkejä siitä, miten oikeusapu määräytyy.

Käyttövarojen laskeminen tapahtuu seuraavanlaisesti:

- tuloissa huomioidaan
  - + palkka- ja eläketulot
  - + päivärahat
  - + lapsilisät
  - + elatusavut
  - + pääomatulot
- tuloista puolestaan vähennetään
  - veron ennakopidätys

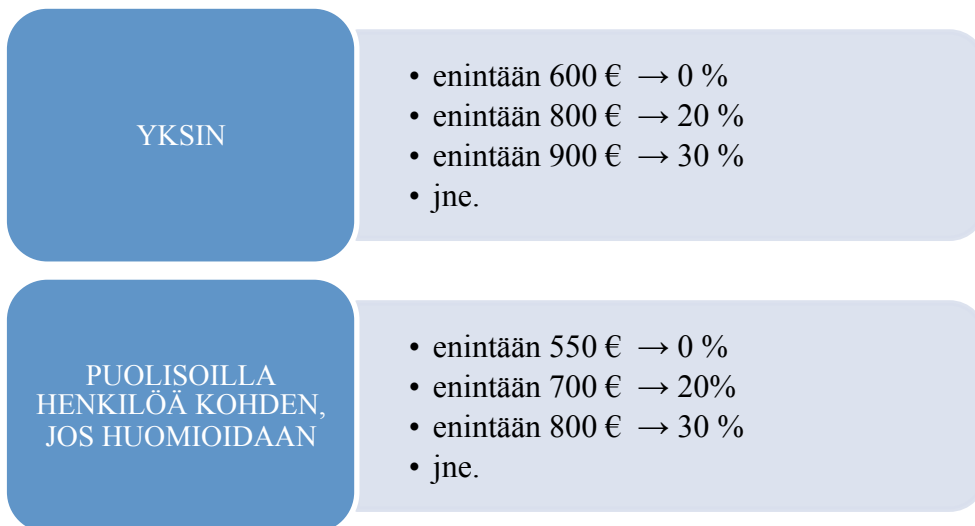
- kohtuulliset asumismenot
- päivähoitomaksut
- elatusapumaksut
- ulosottosuoritukset
- velkajärjestelyn maksuohjelman mukaiset suoritukset
- jokaisesta hakijan taloudessa asuvasta alaikäisestä lapsesta vähennetään 300,00 €
- hakijan avio- tai avopuolison tulot otetaan käyttövaralaskelmassa huomioon. Siinä tapauksessa, että puoliset ovat toistensa vastapuolina tai asuvat pysyvästi erillään, huomioidaan vain hakijan taloudellinen asema

Kuvio 4. Tulojen vaikutus etuuden myöntämiseen ja perusomavastuuseen

Selvitys omavastuusta:

Perusomavastuuta maksetaan aina, jos käyttövara menee yli 600,00 €/henkilö tai 550,00 € /puolisoilla per henkilö. Perusomavastuu on prosentuaalinen osuus oikeusavun kustannuksista. Lisäomavastuu lasketaan hakijan ja hänen puolisonsa varallisuuden perusteella. Lisäomavastuulla katetaan avustajan palkkiosta ja kulukorvauksesta sitä osaa, joka jää jäljelle sen jälkeen, kun siitä on vähennetty perusomavastuu. Oikeusavun saaja maksaa omavastuuosuuden avustajalleen ja siitä voidaan periä ennakkoa.

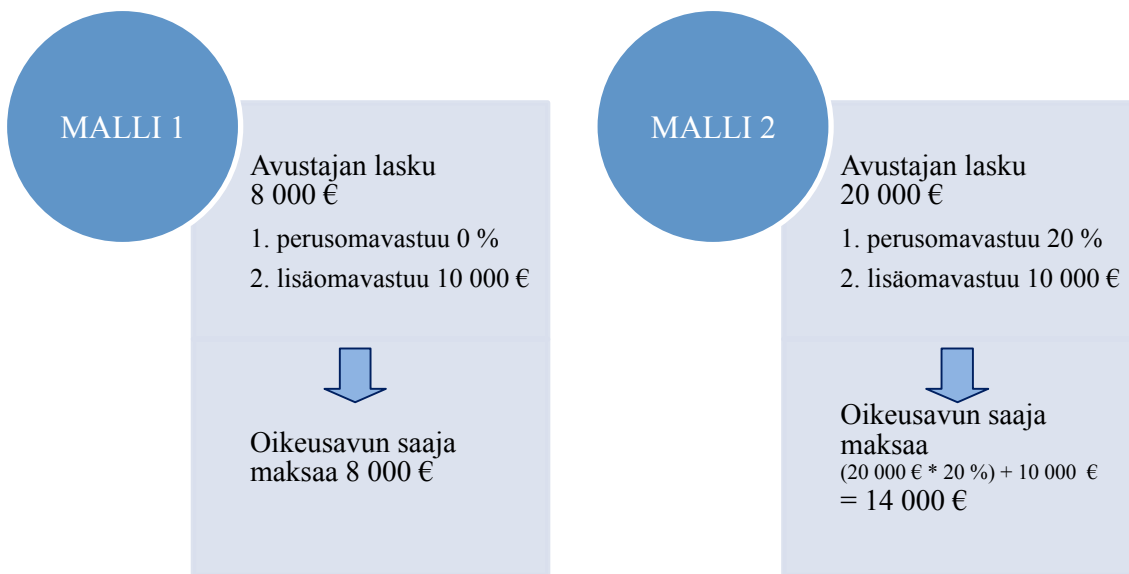
Kuvio 5. Perusomavastuuosuus

Lisäomavastuu:

Lisäomavastuu on 50 % hakijan ja puolison (jos huomioidaan) varallisuudesta siltä osin kun se ylittää 5000,00 €. Lisäomavastuuta kerryttävää varallisuutta ei ole perheen vakinainen asunto, tavanomainen vapaa-ajan asunto ja auto, huomioiden niiden arvon olevan kohtuullisessa suhteessa perheen kokoon ja tarpeeseen. Varallisuus lasketaan vähentämällä sen käyvästä arvosta siihen kohdistuvat velat. Seuraavassa esimerkissä varallisuutta on talletuksina 25 000,00 €.

Esimerkki: (talletuksia 25 000,00 € – 5000,00 €) x 50 % = lisäomavastuu 10 000,00 €

Kuvio 6. Perus- ja lisäomavastuun merkitys oikeusavun saajalle

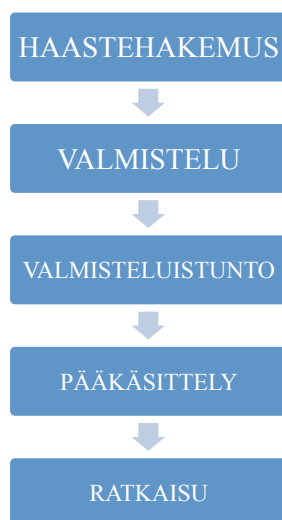
4 RIIDAN KÄSITTELY TUOMIOISTUIMESSA

Riitaisissa tapauksissa käräjäoikeus ratkaisee hakemuksesta kysymyksen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Hakemuksen voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. Asia on pantava vireille sen paikkakunnan tuomioistuimessa, missä lapsella on asuinpaikka.

Tuomioistuin voi päättää seuraavasti lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta:

- lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti
- lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä
- lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle
- lapsen huolto uskotaan vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa
- lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu

4.1 Riita-asian käsittelyjärjestys

Kuvio 7. Huoltoriidan käsittelyjärjestys

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta käsitellään riita-asian käsittelyjärjestyksessä. Riita-asia tulee vireille, kun kantajan lähettämä kirjallinen haastehakemus saapuu kärjäoikeuden kansliaan. Hakemuksessa tulee ilmoittaa tuomioistuimen nimi, asianosaisten eli kantajan ja vastaajan sekä heidän asiamiestensä ja todistajien nimet ja yhteystiedot. Kantajan tulee hakemuksessa myös esittää, mitä hän vastaajalta vaatii ja millä perusteella. Sopimus lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta on liitettävä hakemukseen. Hakemuksessa on myös ilmoitettava asiaan liittyvä todistelu eli kirjalliset todisteet ja henkilötodistelu. Hakemuksessa voidaan vaatia oikeudenkäyntikulujen korvaamista. Kantajalta peritään oikeudenkäyntimaksu. Riita-asian oikeudenkäyntimaksut löytyvät osoitteesta www.oikeus.fi – tuomioistuimet – kärjäoikeudet – riita-asiat – oikeudenkäyntimaksu (tekstin lopussa).

Valmistelussa käsittelijä tutkii haastehakemuksen ja tarvittaessa pyytää lisäselvitystä. Hakemuksen tutkimisen jälkeen vastaajalle annetaan postitse tai haastemiehen välityksellä haaste, jossa vastaajaa kehoitetaan määräajassa vastaamaan vaatimuksiin kirjallisesti. Haasteessa on ohjeet, mitä kirjallisessa vastauksessa tulee mainita. Käsittelyä jatketaan suullisessa valmistelussa, jos vastaaja vastustaa kannetta.

Valmisteluistuntoon kutsutaan molemmat riidan osapuolet. Istunnossa selvitetään, mistä seikoista osapuolet ovat riidassa erimielisiä sekä mahdollisuudet asian sovinnolliseksi ratkaisemiseksi. Val-

misteluistuntoon on valmistauduttava huolellisesti. Osapuolien on otettava mukaan kaikki kirjalliset todisteet, joihin haluavat vedota. Heidän on myös tiedettävä, keitä haluavat kuulla todistajina. Osapuolille esitetään usein asiaan koskevia yksityiskohtaisiakin kysymyksiä, joihin heidän on pystyttävä vastaamaan. Sovintoon päästessä käräjäoikeus vahvistaa sovinnon, jolloin asia on loppuun ratkaistu. Muuten suullinen valmistelu päättyy ja asia siirretään pääkäsittelyyn.

Pääkäsittely, joissa on henkilötodistajia, pidetään erikseen sovittuna ajankohtana. Pääkäsittelyyn tulee valmistautua huolella. On tärkeää, että oleelliset seikat on palautettu mieleen. Pääsääntöisesti käsittelyssä ei saa enää esittää sellaisia todisteita, joita ei valmistelussa ole ilmoitettu. Pääkäsittelyä voidaan lykätä vain poikkeuksellisesta syystä. Asian valmistelua johtanut tuomari on useimmiten pääkäsittelyn puheenjohtaja ja ratkaisee asian yksin. Puheenjohtaja kertoo pääkäsittelyn aluksi, mihin asian valmistelussa on päädytty ja mitä osapuolet ovat vaatineet. Tämän jälkeen kantajan ja vastaajan pitää vuorollaan tarkemmin perustella vaatimuksensa.

Osapuolet voivat esittää toisilleen myös kysymyksiä. Tämän jälkeen käydään kirjalliset todisteet läpi ja kuullaan todistajia. Pääkäsittely päättyy asianosaisten loppulausuntoihin. Loppulausunnoissa esitetään mielipiteet siitä, kuinka asia tulisi ratkaista. Päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetaan myöhemmin kansliassa, jolloin ratkaisu on siellä asianosaisten luettavissa. Pyynnöstä ratkaisu toimitetaan asianosaisille. Ratkaisuun tyytymätön saa hakea muutosta hovioikeudelta. Ratkaisu tulee lainvoimaiseksi, jos siihen ei haeta muutosta.

Huoltoriidat ovat siviilioikeudellisia asioita, jolloin annettuun päätökseen ei saavuteta oikeusvoimaa. Tällöin riitaa voidaan jatkaa lähestulkoon loputtomasti. Vielä sittenkin, kun valitustie annettuihin päätöksiin on käyty loppuun, voi annettuun päätökseen vaatia muutosta esimerkiksi päätöksenteon alkuperäisen kohtuuttomuuden tai muuttuneiden olosuhteiden vuoksi.

4.2 Olosuhdeselvitys eli selvitys tuomioistuimelle

Tuomioistuin pyytää yli 50 prosentissa riitatilanteissa sosiaalilautakunnalta selvityksen vanhempien ja lapsen tilasta. Selvitys hankitaan siitä kunnasta, missä lapsella ja lapsen vanhemmilla on asuinpaikka. Jos vanhemmat asuvat eri paikkakunnalla, menee pyyntö molempien vanhempien kotikuntien sosiaalilautakunnalle. Olosuhdeselvitys on asian ratkaisemisen kannalta ensiarvoisen tärkeä. Noin 80–95 prosenttia huoltopäätöksistä tehdään lausuntojen perusteella.

Tuomioistuin voi pyytää selvityksen myös vanhempien pyynnöstä. Selvitystä ei voida tehdä vanhempien tai heidän asianajajiensa aloitteesta. Selvityksessä käytetään usein myös muiden viranomaisten asiantuntemusta. Päivähoidosta tai koulusta voidaan pyytää lausuntoa lapsen tilanteesta. Kasvatus- ja perheneuvolasta pyydetään yhä useammin lausuntoa perheen tilasta koskien esimerkiksi lapsen kehitystä, perheen vuorovaikutusta tai lapsen mielipidettä sekä toivomuksia.

Lapsen edun nimissä selvitykseen voidaan kirjata sellaisiakin seikkoja, jotka muun lainsäädännön nojalla on pidettävä salassa. Selvitystyö ei ole luottamuksellista, vaan kaikki päätöksenteon kannalta merkitykselliset tiedot tulee avoimesti kirjata selvitykseen. Näin ollen selvitykseen kirjattu tieto on myös asianosaisjulkista. Salassa pidettävä aineisto kirjataan erilliseen asiakirjaan ja oikeudenkäynti toteutetaan tällöin suljetuin ovin. Tältä osin myös oikeudenkäyntiaineisto on pidettävä salassa.

Sosiaalitoimen rooli vanhempien kannalta selvitystyössä on antaa vanhemmille tarvittavaa apua, jos asia on ratkaistavissa vanhempien keskinäisellä sopimisella, antaa vanhemmille tietoa lapsen huollon eri vaihtoehdoista, asumiseen ja tapaamisiin liittyvissä asioissa ja niiden merkityksestä suhteessa lapsen ikään ja kehitystasoon. Myös lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen kuuluu sosiaalitoimelle. Selvityksen tekemiseen menee yleensä aikaa useampi kuukausi. Selvityksen saaminen kestää käräjäoikeudessa keskimäärin kuusi kuukautta.

Molempia vanhempia on selvitystä tehtäessä kuultava ja heille on annettava tilaisuus esittää oma näkemyksensä tilanteesta. Vanhemmille tulee myös selostaa, mitä tuomioistuin on pyytänyt sosiaalitoimelta ja antaako sosiaalitoimi tuomioistuimelle vain selvityksen vanhempien olosuhteista vai myös ratkaisuehdotuksen. Vanhemmilta tavallisesti selvitetään heidän kykyä toimia huoltajana ja kasvattajana, lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta ja tunnesuhteita sekä vanhemman olosuhteita. Lisäksi selvitetään lapsen asumisen kannalta vanhempien olosuhteita, kuten terveyttä, taloudellisia edellytyksiä, ajankäyttöä ja asuntoa. Molempien vanhempien asuntoon on tarpeen tehdä kotikäynti olosuhteita selvittäessä. On myös tärkeä selvittää, millä tavoin vanhempi on halukas toteuttamaan lapsen tapaamisoikeuden toiseen vanhempaan ja tukemaan yhteydenpitoa muihin lapselle läheisiin ihmisiin.

Selvittäjällä ei ole velvollisuutta ottaa vastaan vanhempien oma-aloitteisesti tarjoamia tapahtumankuvauksia tai muita selvityksiä. Jos kuitenkin aineiston katsotaan antavan uutta tietoa, pitää toisen vanhemman saada tutustua toimitettuun aineistoon. Ulkopuolisilla henkilöillä ei ole oikeutta toimit-

taa tietoja selvityksen tekijälle eikä niitä myöskään voida ottaa huomioon. Tällaisista ulkopuolisista yhteydenotoista tulee tehdä merkintä selvitykseen.

Lapsen mielipiteet ja toiveet selvitetään pääsääntöisesti sosiaalitoimessa, jos se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Jos lasta ei kuulla, on se perusteltava päätöksessä. Vain poikkeustapauksissa tuomioistuin kutsuu lapsen kuultavaksi. Kuulemiset voidaan myös nauhoittaa tai videoida. Tallenteet tulee säilyttää ja ne on annettava pyydettyä oikeudelle. Asianosaisilla on oikeus saada kaikki se aineisto, joka toimitetaan tuomioistuimelle. Pääsääntöisesti asianosaisella on myös oikeus saada muu sellainen aineisto, joka voi tai on voinut vaikuttaa asian käsittelyyn.

Pääpiirteittäin selvitys sisältää seuraavat otsikon tiedot. Otsikon alle on selvennetty, mitä se suuntaa antavasti pitää sisällään. Selvityksen runko on suuntaa-antava, koska siitä ei ole erikseen laissa määräyksiä.

SELVITYKSEN TARKOITUS	•lapsen huolto ja/tai asuminen ja/tai tapaamisoikeus
TIEDOT SELVITYKSEN TEKOTILANTEESTA	•mukana olleet työntekijät, tapaamiset sekä työskentelytavat
LYHYT KERTOMUS PERHETAUSTASTA	•vanhempien ja lasten senhetkiset olosuhteet, maininta tietolähteistä, myös väitteiden osalta
LAPSEN KUULEMINEN	•selostus lapsen kuulemisesta / kuulematta jättämisestä sekä esiin nousseet seikat koulusta tai päivähoidosta
VANHEMPIEN NÄKEMYS TILANTEESTA	•vanhempien näkemys tilanteesta
VANHEMPIEN MAHDOLLISUUDET TOIMIA LAPSEN HUOLTAJINA	•vanhemman edellytykset turvata HTL 1 §:n edellytykset
VANHEMPIEN OLOSUHTEET	•vanhemman edellytykset esimerkiksi lapsen asuinpaikkaa valittaessa, edellytyksiä ottaa lapsi hoitoonsa
EHDOTUKSET PERUSTELUINEEN	•tuomioistuimen sitä erikseen pyydettyä
LIITTEET	•esimerkiksi lääkärin tai perheneuvolan lausunnot
SALASSAPITO	•maininta salassa pidettävästä tiedosta

Kuvio 8. Olosuhdeselvityksen sisältö (HTL = laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta)

4.3 Väliaikaismääräys

Tuomioistuin voi antaa vireillä olevassa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa väliaikaisen määräyksen. Väliaikaismääräys annetaan yleensä silloin, kun oikeudenkäynti pitkittyy eli päätöstä ei voida antaa riittävän nopeasti. Tällainen voi olla esimerkiksi olosuhdeselvityksen vuoksi. Väliaikaismääräyksellä pyritään yleensä rauhoittamaan lapsen vallitseva tilanne tai palauttamaan se ennalleen, jos sitä on omavaltaisesti muutettu. Väliaikaismääräys annetaan yleensä asianosaisen vaatimuksesta, mutta myös tuomioistuin voi antaa sen viran puolesta. Väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta. Väliaikaismääräys on voimassa, kunnes pääasiassa annetaan ratkaisu, väliaikaismääräys peruutetaan tai sitä muutetaan.

Väliaikaismääräys annetaan yleensä toistaiseksi voimassa olevana, mutta myös määräaikaiset väliaikaismääräykset ovat lisääntyneet. Määräajaksi annettavat väliaikaismääräykset koskevat yleensä tapaamisoikeutta. Väliaikaismääräys on suoraan täytäntöönpanokelpoinen. Vain erityisestä syystä väliaikaismääräys annetaan lapsen huollosta. Tällainen erityinen syy voi olla lapsen luvaton vieminen ulkomaille tai riski tällaisesta menettelystä. Väliaikaismääräyksellä lapsen huollosta voidaan myös ratkaista tilanne, jossa lapsen koulunkäynti tai tarpeellinen terveydenhuolto esimerkiksi vaarantuu vanhempien erimielisyyksien vuoksi.

Määräys lapsen asumisesta voidaan tarvittaessa estää nopeasti järjestettävällä käsittelyllä ja siellä annettavalla väliaikaismääräyksellä. Tällainen tilanne toisen vanhemman omavaltaisesta menettelystä voi tulla, jos yhteisestä kodista poismuuttava vanhempi ottaa lupaa kysymättä lapset mukaansa tai lähivanhempi muuttaa lupaa kysymättä lapsen kanssa toiselle paikkakunnalle.

Väliaikaismääräys tapaamisista tulisi vahvistaa nopealla väliaikaismääräyksellä, jos on todennäköistä, että toinen vanhempi pyrkii rajoittamaan lapsen yhteydenpitoa toiseen vanhempaan tai vanhemmilla on erimielisyyksiä tapaamisten laajuudesta tai muista ehdoista. Jos oikeudenkäynnissä esitetään väitteitä lapsen turvallisuuden vaarantamisesta tapaamisten aikana ja tuomioistuimelle syntyy epäily lapsen turvallisuudesta voidaan tapaamiset määrätä väliaikaisesti valvotuiksi.

Pääsääntöisesti väliaikaismääräystä ei anneta ilman vastapuolen kuulemistä. Myös väliaikaismääräystä varten asianosaiset nimeävät todistelun. Kaikki tarpeellinen todistelu väliaikaismääräyksen arvioimiseksi tulee ottaa vastaan. Sellaiselle tuomarin menettelylle, jossa rajataan todistelu esimerkiksi vain yhteen todistajaan asianosaista kohden, ei ole laillista perustetta. Lapsen edun mukainen

väliaikaismääräys vahvistetaan vanhempien sopimuksen mukaisesti. Tuomioistuimen tulee ratkaista vaatimus väliaikaismääräyksestä, ellei vanhemmat pääse sovintoon.

Keinot järjestää lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen

- vanhemmat sopivat keskenään joko suullisesti tai kirjallisesti
- sosiaalitoimessa vanhempien omasta esityksestä tai perheasioiden sovittelussa, lastenvalvoja vahvistaa
- tuomioistuimissa sovittelussa, tuomioistuin vahvistaa
- riitaisissa tapauksissa tuomioistuimen määräyksestä, tuomioistuimen päätös

Kuvio 9. Yhteenveto keinoista järjestää lapsen huolto, asuminen ja tapaaminen

4.4 Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano

Täytäntöönpanoa voidaan vaatia tuomioistuimessa, jos lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua päätöstä tai sosiaalitoimen vahvistamaa sopimusta ei ole noudatettu. Täytäntöönpanoa haetaan käräjäoikeudelta, jossa lapsella tai hakijan vastapuolella on asuinpaikka. Täytäntöönpanoa voidaan hakea myös lapsen asuinpaikan ulosottomieheltä silloin, kun kyseessä on lapsen huoltoa koskeva alle kolme kuukautta vanha päätös. Täytäntöönpanoa ei voida hakea lapsen puolesta epäsäännöllistä tai passiivista huoltajaa tai tapaavaa vanhempaa kohtaan.

Täytäntöönpano-oikeudenkäynnin kohteena voivat olla:

- tuomioistuimen päätös tai sosiaalitoimen vahvistama sopimus lapsen huollosta, asumisesta ja/tai tapaamisoikeudesta
- tuomioistuimen antama väliaikaismääräys edellä mainituista seikoista
- vaatimus lapsen luovuttamisesta huoltajalleen, jos lapsi on jonkun muun kuin laillisen huoltajansa hoidossa
- lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpano, jos lapsi on jonkun muun kuin laillisen huoltajansa hoidossa

Kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa ei ole päätöstä tai sopimusta täytäntöönpanon perustaksi. Vaatimus lapsen luovuttamisesta huoltajalleen voi tulla kyseeseen esimerkiksi tapauksessa, jossa lapsen isovanhemmat tai muut lasta luonaan pitäneet henkilöt eivät suostukaan luovuttamaan häntä huoltajalle tämän vaatiessa. Lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpanossa esimerkkinä tilanne, jossa lapsen asuminen on vahvistettu X:n luo ja lapselle samalla määritetty oikeus tavata Z viikonloppuisin ja loma-aikoina. X matkustaa väliaikaisesti työtehtäviin ulkomaille ja sijoittaa lapsen tänne ajaksi sukulaisperheeseen. Jos lapsesta huolehtivat henkilöt eivät salli lapsen tavata Z, voi Z hakea täytäntöönpanoa suoraan heitä vastaan.

Täytäntöönpanossa käytettävänä olevia pakkokeinoja ovat uhkasakko ja nouto. Uhkasakko voidaan asettaa kiinteänä sekä juoksevana. Juokseva uhkasakko asetetaan vain erityisestä syystä. Lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevat päätökset jäisivät pelkiksi suosituksiksi ilman pakkokeinoja. **Huoltoa koskevan päätöksen täytäntöönpanossa** tuomioistuin päättää, että lapsen huoltoa koskeva päätös on pantava täytäntöön ja hakijan vastapuoli veloitetaan luovuttamaan lapsi hakijalle. Täytäntöönpano voidaan määrätä toimitettavaksi joko sakon uhalla tai lapsi määrätään noudettavaksi. **Lapsen asumista koskeva päätös pannaan täytäntöön edellä mainituin säännöksin.**

Tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanossa päätös pannaan täytäntöön velvoittamalla hakijan vastapuoli sallimaan lapsen ja hakijan väliset tapaamiset sekä ryhtymään muihin toimenpiteisiin siten kuin päätöksessä on määrätty. Täytäntöönpano voidaan määrätä toteutettavaksi uhkasakolla sekä määrätä toimitettavaksi myös lapsen noudolla, jos voidaan pitää todennäköisenä, että tapaaminen muutoin jää toteutumatta, ja jos tähän on lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä.

Tuomioistuin voi pyynnöstä käsittelyn ajaksi tai muutoin väliaikaisesti taikka vähäisessä määrin pysyvästi muuttaa tai täsmentää lainvoimaista tapaamisoikeutta koskevia ehtoja, jos se edistää tapaamisoikeuden toteuttamista ja on lapsen edun mukaista.

Pääsääntöisesti tuomioistuin lähettää vireillä olevan asian ensin täytäntöönpanosovitteluun. Sovittelun tarkoituksena on saada asianosaiset noudattamaan vapaaehtoisesti päätöstä tai sopimusta. Täytäntöönpano raukeaa, jos sovittelu onnistuu ja asianosaiset vapaaehtoisesti suostuvat noudattamaan täytäntöönpanotavara ollutta päätöstä tai vaihtoehtoisesti tekevät uuden sopimuksen, jonka sosiaalilautakunta vahvistaa. Jos asia ei ratkea sovittelussa, täytäntöönpano toteutetaan antamalla täytäntöönpanomääräys.

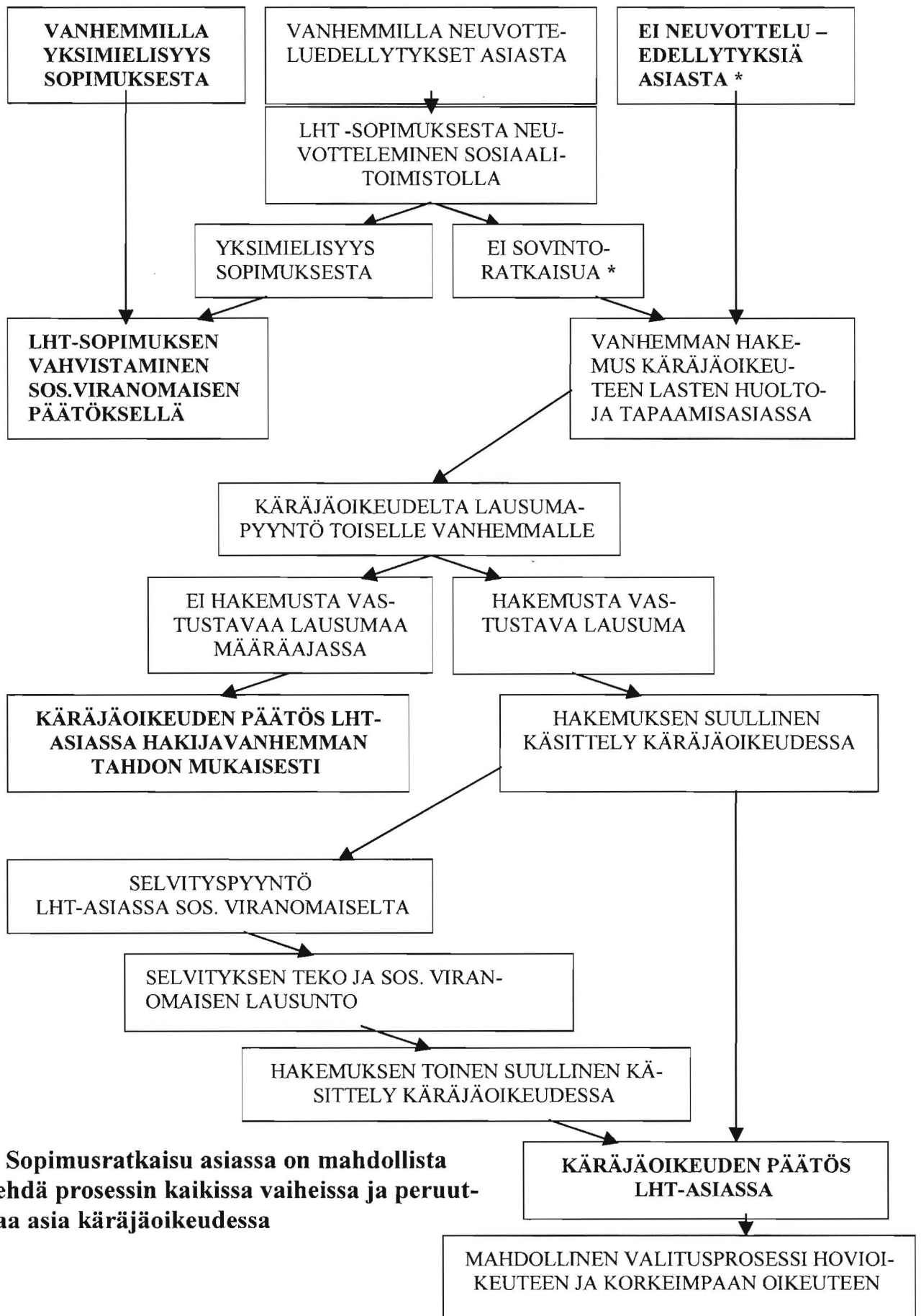

LÄHTEET

- Aaltonen, A. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Avioliittolaki 234/1929.
- Gottberg, E. 1997. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeudellinen julkaisusarja A:93. Turku.
- Gottberg, E. 2007. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 4.painos. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeudellinen sarja A:117. Turku.
- Forss, A. & Säkkinen, S. 2010. Lapsen elatus ja huolto. Päivitetty 13.6.2011. Luettu 30.4.2012.
- Haring, A. Johtava sosiaalityöntekijä. Henkilökohtainen tiedonanto 9.5.2012. Tampereen kaupungin perheoikeudelliset palvelut.
- Huttunen, J. 2001. Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- Kaikusalo, S. 2011. Isän merkitys. Päivitetty 8.11.2011. Luettu 4.4.2012. http://www.jarvenpaanseurakunta.fi/blogi_salme_kaikusalo.asp?id=9537.
- Komiteamietintö 1999:1. Isätoimikunnan mietintö.1999. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.
- Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996.
- Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011.
- Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. 2011. Sosiaaliportti. Lasten suojelun käsikirja. Päivitetty 13.1.2012. Luettu 29.4.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/lapsenhuolto/>.
- Lapsen huolto- ja tapaamisoikeussopimuksesta sekä elatusturvasta. 2010. Sosiaaliamies 11/10. Luettu 29.4.2012. http://www.merikratos.fi/asiakirjat/sam_opas_lht_ja_elatus.pdf.
- Linnankoski, J. & Valtonen, M. 2008. Erosta elossa-ero-opas miehille. Helsinki: Miessakit ry.
- Makkonen, M. 2005. Avio- ja avoero pähkinänkuoressa. Helsinki: Art House.
- Miessakit Ry. 2012. Luettu 28.4.2012. http://www.miessakit.fi/fi/miessakit_ry.
- Oikeusapu. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 11.4.2012. Luettu 26.4.2012. <http://www.oikeus.fi/4313.htm>.
- Oikeusapulaki 257/2002.

- Perheasioiden sovittelu . 2009. Oikeusministeriön esitteitä. Helsinki: Oikeusministeriö. Päivitetty 8.1.2009. Luettu 6.4.2012. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Perheasioidensovittelu>.
- Perheasioiden sovittelu. 2012. Sosiaaliportti. Lasten suojelun käsikirja. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 6.4.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/perheasioidensovittelu/>.
- Pettilä, U. & Yli-Marttila, L. 1999. Eron vaiheet. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Pirkanmaan käräjäoikeus 8.5.2012. Henkilökohtainen tiedonanto puhelimitse. Soittaja Sievola, Heli.
- Riidan sovittelu tuomioistuimessa. 2011. Oikeusministeriön esitteitä. Helsinki: Oikeusministeriö. Päivitetty 26.5.2011. Luettu 28.4.2012. <http://www.om.fi/esitteet/33981.htm>.
- Riita-asia. 2012. Oikeuslaitos. Päivitetty 26.1.2012. Luettu 3.5.2012. <http://www.oikeus.fi/5852.htm>.
- Selvitys tuomioistuimelle. 2012. Sosiaaliportti. Lastensuojelun käsikirja. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 30.4.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/erotilanne/selvitustuomioistuimelle/>.
- Siviilisäädyn muutokset 2011. Tilastokeskus 2012. Luettu 21.4.2012. http://www.stat.fi/til/ssaaty/2011/ssaaty_2011_2012-04-20_fi.pdf.
- Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Helsinki: Stakes, oppaita 46.
- Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki (417/2007) soveltamisopas. Helsinki: Stakes, oppaita 65.
- Tienvieri, S. 2011. Isien kokemuksia kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden kanssa. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalitieteiden laitos. Pro gradu.
- Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M. (toim.) 2002. Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto 2002.
- Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen julkaisu 2006:224. Helsinki.
- Valvotut tapaamiset. 2011. Sosiaaliportti. Lasten suojelun käsikirja. Päivitetty 31.1.2012. Luettu 2.5.2012. <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/f83fb0ba-5459-47bb-89c1-c1ce4fe6830a.aspx>.

Kaavio lapsen huolto- ja tapaamisoikeusasian etenemisestä

ASIANOSAISET

Lapsi	SUKUNIMI, etunimet		
	Henkilötunnus	Väestörekisteri	Kotipaikka
	Postiosoite		
Äiti	SUKUNIMI, etunimet		
	Henkilötunnus	Väestörekisteri	Kotipaikka
	Postiosoite		
Isä	SUKUNIMI, etunimet		
	Henkilötunnus	Väestörekisteri	Kotipaikka
	Postiosoite		

SOPIMUKSEN SISÄLTÖ

	Me allekirjoittaneet vanhemmat olemme sopineet seuraavaa:		
Lapsen huolto	Lapsen huolto uskotaan ☐ molemmille vanhemmille yhteisesti ☐ äidille ☐ isälle		
Asuminen	Lapsi asuu ☐ äidin luona ☐ isän luona		
Tapaamis-oikeus	☐ Tapaamisoikeudesta on sovittu ☐ Tapaamisoikeudesta ei ole sovittu Tapaamisen ja luonapidon yksityiskohdista olemme sopineet tämän sopimuksen liitteessä		
Muutettava sopimus/päätös	Tällä sopimuksella muutetaan ☐ _____ sosiaaliviranomaisen _____ ☐ _____ oikeuden vahvistamaa sopimusta antamaa päätöstä		
Lisätietoja			
Päiväys ja vanhempien allekirjoitukset			

SOSIAALILAUTAKUNNAN PÄÄTÖS
 VIRANHALTIJAN PÄÄTÖS

Kunta/Viranomainen Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveyslautakunta	Allekirjoitus
Kokouksen tai päätöksen päivämäärä	Pykälä
Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/83) 8 §:n nojalla	Allekirjoituksen selvitys ja virka-asema
☐ sopimus on vahvistettu	☐ sopimusta ei ole vahvistettu

SOSIAALIVIRANOMAINEN ISÄ ÄITI

Sopimuksen numero

ASIANOSAISET

Lapsi	SUKUNIMI, etunimet	
	Henkilötunnus	Kotipaikka
	Postiosoite	
Äiti	SUKUNIMI, etunimet	
	Henkilötunnus	Kotipaikka
	Postiosoite	
Isä	SUKUNIMI, etunimet	
	Henkilötunnus	Kotipaikka
	Postiosoite	

SOPIMUKSEN SISÄLTÖ

Muutettava sopimus/päätös	☐ Tällä sopimuksella muutetaan ☐ sosiaaliviranomaisen vahvistamaa sopimusta ☐ oikeuden antamaa päätöstä
Sopimuksen sisältö	
Päiväys ja vanhempien allekirjoitukset	

SOSIAALILAUTAKUNNAN PÄÄTÖS
 VIRANHALTIJAN PÄÄTÖS

Kunta/Viranomainen Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveyslautakunta	Allekirjoitus
Kokouksen tai päätöksen päivämäärä	Pykälä
Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/83) 8 §:n nojalla	Allekirjoituksen selvitys ja virka-asema
☐ sopimus on vahvistettu ☐ sopimusta ei ole vahvistettu	

SOSIAALIVIRANOMAINEN   ISÄ   ÄITI

Lapsi		Henkilötunnus
Äiti		Henkilötunnus
Isä		Henkilötunnus

SOPIMUKSEN SISÄLTÖ

Päätöspäivä- määrä	Pykälä	Sopimuksen numero

Päiväykset ja vanhempien allekirjoitukset		
---	--	--

OIKEUSHALLINTO ASIOINTIPALVELUT

[Oikeushallinto Asiointipalvelut](#) > [Asiointi](#) > [Oikeusapu](#) > Oikeusavun koelaskelma

Oikeusavun koelaskelma

Koelaskelman avulla voit arvioida, voidaanko oikeusapua myöntää antamillasi tiedoilla. Koelaskelman lopputulos on vain suunta-antava, koska tietoja ei syötetä samalla tarkkuudella kuin hakemuksen yhteydessä tehtävään käyttövaralaskelmaan.

Perhetiedot

Perhesuhde* Asuu erillään
Huollettavien lasten lukumäärä* 2

Tulot, menot, varallisuus ja velat

Nettotulot*	2 200,00	€/kk
Menot*	1 300,00	€/kk
Varallisuus ja muut talletukset*	0,00	€
Velat*	0,00	€

Laskelman tulos

Koelaskelman tulos on antamiesi tietojen perusteella tehty arvio.

Tulos	- Korvataan kaikki	Korvataan osin	Ei korvata
Käyttövara	300,00€/kk		
Omvastuu%	0,00 %		
Lisäomavastuu	0,00€		
Oikeusapumaksu	0,00€		